

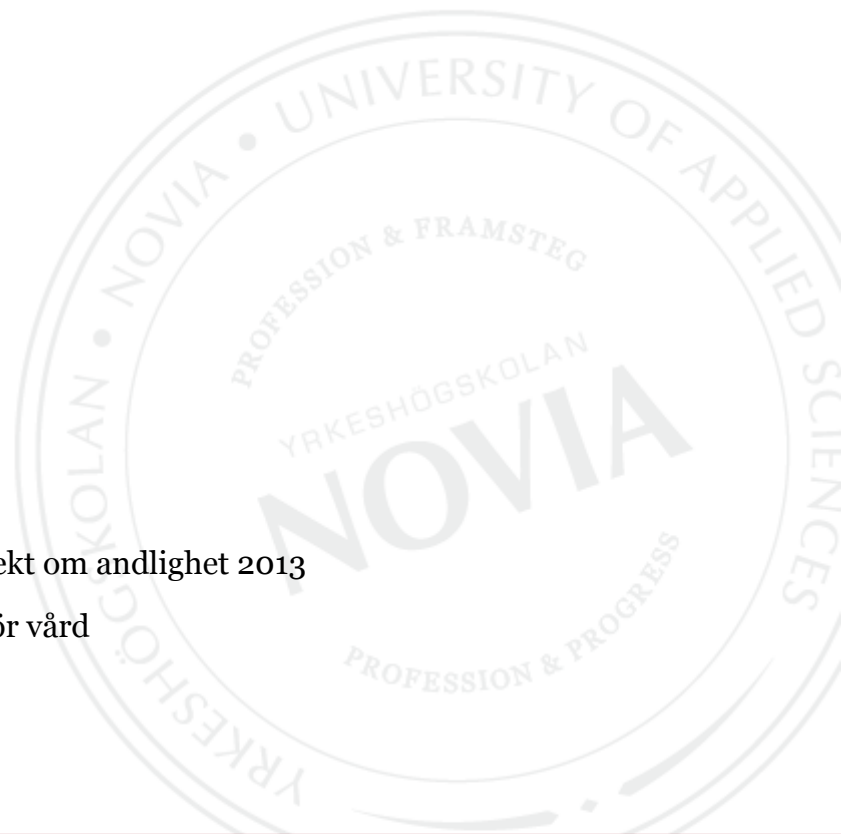
Andlighet hos barn under skolåldern

Jenny Sumelius

Examensarbete inom projekt om andlighet 2013

Utbildningsprogrammet för vård

Åbo 2013

EXAMENSARBETE

Författare: Jenny Sumelius

Utbildningsprogram och ort: Utbildningsprogrammet för vård, Åbo

Inriktningalternativ/Fördjupning: Hälsovård

Handledare: Gunilla Häggblom-Renvall

Titel: Andlighet hos barn under skolåldern

Datum 6.5.2013 Sidantal 54 Bilagor 2

Sammanfattning

Syftet med examensarbetet är att beskriva vad andlighet innebär för barn under skolåldern. Inom arbetet finns fyra frågeställningar som lyder: vad är andlighet för barn, vilka är barnens andliga behov, hurudan är barnens andliga utveckling och hur uttrycks andligheten. Målet för arbetet är att bidra till projektet genom att definiera barns andlighet så att jag kan bidra med kunskap för att kunna vidareutveckla andligt vårdarbete med barn. Detta arbete görs i samband med det mångprofessionella projektet Andlighet, spiritualitet och livsfrågor - you name it! Arbetet är en systematisk litteraturstudie som genom begreppsanalys jämför teorier om barns andlighet för att kunna hitta en trovärdig definition.

Resultaten av undersökningen visar att barns andlighet består av fyra dimensioner inom barnens relationsmedvetande. Den första dimensionen är den andliga relationen till sig själv, dvs. individen. Den andra är den andliga relationen till andra, dvs. relationer. Den tredje dimensionen är den andliga relationen till miljön och naturen och den fjärde är den andliga relationen till något "högre". Inom dessa dimensioner finns sju kategorier som kan vidare förklara vad barns andlighet innebär. Dessa är att den är individuell och personlig, är beroende av relationer och sammankopplingar, grundar sig på att finna mening och betydelse, är fylld av mystik och förundran, är en del av vardagliga upplevelser, formas genom andlig utveckling och syns genom olika andliga uttryck. I arbetet beskrivs även hur den andliga utvecklingen ser ut, vilka de olika andliga behoven är och på vilka sätt barnen visar sin andlighet dvs. beskrivning av de andliga uttrycken. Detta arbete förklarar innebörden av barns andlighet för att nästa fas inom projektet andlighet kan utveckla ämnet vidare. Exempel på hur detta kunde uppfyllas finns i slutet av arbetet.

Språk: Svenska

Nyckelord: Barn, andlighet, andliga uttryck, andlig utveckling, andliga behov

BACHELOR'S THESIS

Authors: Jenny Sumelius

Degree Programme: Degree programme in Nursing, Åbo

Specialization: Health care

Supervisors: Gunilla Häggblom-Renvall

Title: Spirituality in Children under School-age / Andlighet hos barn under skolåldern

Date 6 May 2013 Number of pages 54 Appendices 2

Summary

The purpose of this thesis is to describe what spirituality means for children under school age. In this thesis there are four formulated questions which are; what is spirituality for children, what are the spiritual needs of children, how does children's spiritual development take progress and how do children express their spirituality. The aim of this thesis is to contribute to the mutual project by defining the spirituality of children; in order for me to contribute with knowledge on my part so that the project can further develop spiritual nursing with children. This thesis is done in cooperation with the multi-professional project Andlighet, spiritualitet och livsfrågor - you name it! This work is a systematic literary study which by a concept analysis compares different theories about the spirituality of children in order to find a probable definition.

The results of this thesis show that the spirituality of children consists of four dimensions within children's relational consciousness. The first dimension is the spiritual relationship to one self, the individual. The second one is the spiritual relationship to others, the relationships. The third dimension is the spiritual relationship to the surroundings and nature and the fourth one is the spiritual relationship to something "higher". Within these dimensions there are seven categories which can further explain what is meant by children's spirituality. These are that it is individual and personal, it is dependent on relationships and other relations, it is founded on finding meaning and purpose in life, it is filled with mystery and wonder, it is a part of the everyday experiences, it is formed by spiritual development and it is seen by the spiritual expressions of children. In this thesis it is also described how the progress of spiritual development looks like, which the different spiritual needs of children are and in which ways the children can express their spirituality. This thesis explains the meaning of spirituality in children in order for the next phase in the project about spirituality to further develop the subject. Some examples of how this could be achieved are described at the end of the thesis.

Language: Swedish

Key words: Children, spirituality, spiritual expressions, spiritual development, spiritual needs

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
2	Litteratursökning.....	4
3	Processbeskrivning och metod.....	6
4	Barns andlighet.....	8
4.1	Definition av andlighet.....	9
4.2	Andlighet och religion.....	11
4.3	Andlighet och barn.....	13
4.3.1	Mercers fyra metaforer.....	13
4.3.2	Hydes tre centrala påståenden och relationsmedvetenhet.....	14
4.3.3	Andlig fostran och barns andliga kompetens.....	16
4.3.4	Andlig identitet och negativa sidor av andlighet.....	17
4.3.5	Forskningar om barns andlighet.....	18
5	Barns andliga utveckling under skolåldern.....	20
6	Barns andliga uttryck.....	24
7	Barns andliga behov.....	27
7.1	De andliga behoven.....	27
7.2	Metoder för vårdare för att kunna bemöta och kartlägga behoven.....	28
7.3	Andlig nöd hos barn.....	31
8	Analysering och Resultat.....	32
9	Kritisk granskning och diskussion.....	42
	Källförteckning.....	52
	Bilaga 1. Sjukskötarens resultat.....	
	Bilaga 2. Projektgruppens resultat.....	

1 Inledning

I detta examensarbete har jag som utgångspunkt att skriva om andlighet hos barn under skolåldern inom projektet Andlighet, spiritualitet och livsfrågor-you name it! Projektet görs som examensarbete av studerande vid Yrkeshögskolan Novia inom utbildningsprogrammen vård och det sociala området och skall svara på frågan "vad är andlighet idag?". Studerandena som deltar i detta projekt har fått välja det de skriver om själva utgående från projektets tema. Projektet är ett samarbete med projekt Novia Dei som har som uppgift att stöda syftet för projektet om andlighet. Vi är den första fasen i detta projekt och denna fas går ut på att utreda vad andligheten är i olika kontext och situationer. Fas 2 fortsätter projektet med att bearbeta resultatet av fas 1. Projektets långsiktiga syfte är att utveckla metoder och modeller för studeranden inom vård och det sociala området som möter klienters andliga behov, och som studerandena kan ha nytta av i sina kommande arbeten som exempelvis socionomer, vårdare eller församlingsarbetare. Med andra ord är fokuseringsområdet människors olika andliga och existentiella frågor, behov och hur de kan bemötas på ett professionellt sätt inom dessa yrkesgrupper. Projektet är mångprofessionellt och allas arbeten i gruppen kommer att sammanfogas i slutet till en helhet, vilket utgör resultatet för projektet. Detta examensarbete görs våren 2013 och skall vara klart den 6.5 2013. Yrkeskompetenser som vi i vårdbranschen förväntas uppnå i och med detta projekt är hälsofrämjande arbete, etisk verksamhet, samarbetsförmåga, beslutsfattningsförmåga, handledning och samhällelig verksamhet (Lindholm 2012, s. 1-2).

Ämnet valde jag eftersom jag är intresserad av att jobba med barn och ungdomar. Jag tror att det kan vara intressant att få reda ut begreppet andlighet och vad det betyder för barn. Många forskare har genom åren försökt definiera barns andlighet, vilket betyder att jag har hittat olika åsikter men även gemensamma faktorer. Exempelvis har jag hittat artiklar som på ett bra sätt definierar andlighet, speciellt kopplat till barn. Dessa är t.ex. Harris forskning från år 2007, Mercers forskning från år 2006 eller Flanagan, Loveall och Carters forskning från år 2012. Mercer uttrycker sig t.ex. på detta sätt i sin diskussion om barns andlighet: "*it concerns everyday lives, material reality, and close relationships, at the same time that it concerns some depth dimension of reality that transcends all of these.*" (Mercer 2006, s. 503). Harris har även goda synpunkter angående definitionen av barns andlighet: "*Sometimes the term spirituality implies the idea of exuberance as in a child 'filled with spirit'. Other*

times, spirituality refers to a mystical otherness of a child that may be intangible and nebulously defined." (Harris 2007, s. 264).

Speciellt forskandet inom barns andlighet känns aktuellt eftersom det inte är lika mycket forskat i och mera mystiskt eftersom barn trots allt har ett mycket annat sorts tänkande än vuxna. Jag tvivlar inte på att det att jag kommer att hitta flera olika svar på frågorna, vilket kommer att göra det intressant att lägga ihop alla svar till en helhet. Det finns dock raka motsatser till de mest gemensamma åsikter av vad barns andlighet innebär. Exempelvis har Carr (1996), Wright (2000) och Lambourn (1996), ett rätt föråldrat tankesätt om barns andlighet och anser att andlighet och religion måste ha en tydlig sammankoppling. Detta sätt att tänka börjar dock bli allt ovanligare. Även om andlighet inte skulle vara samma sak som religion kan det vara möjligt att olika religioner ser på andlighet ur olika perspektiv. Detta är orsaken till att jag kommer att fokusera mig på kristna barn eftersom kristendomen är den dominerade religionen i Finland och största delen av min litteratur behandlar ämnet ur kristna barns synvinkel. Aktuellt känns även att fundera kring barns andlighet kopplat till vården och att hitta olika metoder för att kunna uppfylla deras andliga behov. Detta har t.ex. Elkins och Cavedish (2004) presenterat i sin artikel som handlar om att skapa en plan för andlig vård till barn. Det finns både äldre och nyare litteratur inom området vilket betyder att sökandet efter dessa svar blir en ständig process i vilken jag är glad att få delta i.

Jag hoppas att med detta arbete bidra till att få bredare kunskap inom barnens andlighet. Detta kan innebära att vården av barn kunde bli bättre om vårdarna förstår sig på deras andlighet. I dagens läge har många vårdare i samhället "för bråttom" för att ge den goda vården patienter behöver, som också inkluderar andlighet. Det är även konstaterat att vårdare inte har tillräckligt med information om andlighet för att möta de behov patienter har (Mueller, 2010, 197). Detta betyder att det finns ett mycket stort behov av förbättring av vårdarnas syn på andlighet relaterat till vården och första steget till detta är att förstå och veta vad andlighet är. Jag hoppas att mitt examensarbete skulle bli "ett första steg" till utvecklingen av kunskap för vårdare inom andlighet. Jag vill även med detta examensarbete försöka utveckla mina egna kunskaper inom begreppet andlighet och förstå mig bättre på den andliga vården och varför det är viktigt att komma ihåg även den aspekten av människan. Dessutom är jag intresserad av barnvård och hoppas att jag själv utvecklar min kunskap om barn och deras tankesätt genom denna process.

Mitt syfte med detta examensarbete är att beskriva vad andlighet innebär för barn under skolåldern och utgående från det har jag skapat fyra frågeställningar som jag kommer att utreda. Mina frågeställningar är följande:

- vad är andlighet för barn
- vilka är barnens andliga behov
- hurudan är barnens andliga utveckling
- hur uttrycks andligheten

Detta vill jag utreda eftersom en vårdare skall kunna jobba med andlighet och barn måste de ha yrkeskunskap inom detta område. Därför blir mitt mål att bidra till projektet genom att definiera barns andlighet så att jag kan bidra med kunskap för att andligt vårdarbete med barn skall kunna vidare utvecklas. Jag kommer att beskriva mitt syfte och mina frågeställningar rätt vardagligt och inte gå in på olika yrkesgruppers synsätt men ändå se på barns andlighet genom en vårdares perspektiv för att få mitt kommande yrke att bli mer betydelsefullt i detta arbete.

Med hjälp av projektet om andlighet kan studeranden få högre kompetenser inom t.ex. följande yrkesgrupper; diakoni, hälsovårdare, sjukskötare, kyrkans ungdomsarbete och barntädgårdslärare. Eftersom det mesta materialet inom området är skrivet av teologer, lärare och undervisare, barntädgårdslärare, läkare samt vårdpersonal kan man även uppnå kompetenser inom dessa områden ur projektet. De yrkeskompetenser inom vårdyrket som jag önskar att förbättra och utveckla i och med detta arbete är:

- etiskt kunnande med tanke på människovärdet och deras rättigheter oberoende av vad man tror på
- hälsofrämjande arbete genom att lära mig se människan (barnet) som en helhet och komma ihåg alla aspekter, inkluderande andlighet och religion, för att kunna se samband som främjar hälsan
- beslutsfattningsförmåga genom att skriva detta arbete utveckla mina kunskaper i problemlösning och kritiskt tänkande, vilket bidrar till utveckling av beslutsfattningsförmåga

- handledning och undervisning med att fördjupa mig i andlighet lära mig att även kunna handleda människor (barn) med annan sorts tro än mig själv genom att förstå mig på deras tankesätt
- samarbetsförmåga genom att i detta mångprofessionella projekt fördjupa mina kunskaper
- forsknings- och utvecklingsarbete, i och med detta examensarbete fördjupa mig i olika forskning och lära mig om hur de görs och även fundera på utvecklingen av mitt ämne och med hjälp av det få en känsla om hur framtida utvecklingsarbeten kan gå till. (Opetusministeriö 2006, s. 64-66).

2 Litteratursökning

Materialet jag använt mig av är litteratur så som böcker och vetenskapliga artiklar som behandlar andlighet. Det mesta av den teori jag samlat ihop har jag hittat från olika artiklar som beskriver, undersöker och tolkar barns andlighet. Dessa är exempelvis Binders artikel från år 2011 eller Harris artikel från 2007 och många fler. Dessa kan även tolkas som forskning men är inte av empirisk evidens eftersom forskarna inte använt sig av någon metod som gett dem ett evidensbaserat svar. De är observationer och antaganden som ur barns beteenden och prat tolkas som andlighet. Jag har dock tre artiklar som helt tydligt är av empirisk evidens. Dessa är Moriartys forskning från år 2011, Sifers, Warrens och Jacksons forskning från år 2012 och Smiths och McSherrys forskning från år 2004. I dessa artiklar hittar man en tydlig metod som undersöker någonting relaterat till barns andlighet och som kommer fram till en tydlig konklusion.

Jag har med hjälp av olika böcker hittat ännu mer teoretisk fakta om ämnet som kompletterat ytterligare min teoretiska del. Jag anser att jag själv nått ”den teoretiska mättnaden” dvs. att jag hittat tillräckligt med fakta, eftersom jag kommit över material som grundar sig på mycket samma eller åtminstone liknande faktorer. Trots allt har det varit en utmaning att hitta material som har relevans för arbete. Mycket material som jag hittat inom andlighet och barn behandlar inte den åldersgrupp jag var ute efter eller är den kopplad till någon annan aspekt, t.ex. en sjukdom, och presenteras därför inte på ett sådant vardagligt plan som jag skulle ha varit intresserad av.

Böckerna jag använt mig av har jag hittat från Yrkeshögskolan Novias bibliotek genom manuell sökning i hyllorna. Artiklarna har jag hittat genom sökning i olika databaser rekommenderat från skolan. Nedan följer en tabell över min sökning.

Tabell 1. Sökord och träffar

Databas	Sökord	Avgränsning	Träffar	Val
Academic Search Elite	Spirituality AND Children	Fulltext, 2006-2013, Peer Reviewed	436	12
Academic Search Elite	Spirituality AND Children AND Needs	Fulltext, 2005-2013, Peer Reviewed	82	4
Academic Search Elite	Spirituality AND Children AND Perception	Fulltext, 2005-2013, Peer Reviewed	24	0
Academic Search Elite	Spirituality AND Children AND Morality	Fulltext, 2005-2013, Peer Reviewed	9	0
Academic Search Elite	Spirituality AND Children AND Expectations	Fulltext, 2005-2013, Peer Reviewed	4	0
Cinahl with fulltext	Spirituality AND Children	Fulltext, 2-5 åringar, Engelska	17	2
Cinahl with fulltext	Spirituality AND Children AND Needs	Fulltext, 2-5 åringar	7	0
Cinahl with fulltext	Spirituality AND Children AND Development	Fulltext, 2-5 åringar	7	0
Cinahl with fulltext	Spirituality AND Children AND Expectations	Fulltext, 2-5 åringar	0	0
Cinahl with fulltext	Spirituality AND Children AND Morality	Fulltext, 2-5 åringar	0	0

Cinahl	with	Spirituality AND Children	Fulltext,	0	0
fulltext		AND Perception	2-5 åringar		
SweMed		Andlighet och Barn	-	0	0
Arto		Hengellisyys ja Lapset	-	3	0
Medic		Hengellisyys ja Lapset	-	0	0

Dessa 18 artiklar valde jag på basen av mitt tema och valde bort artiklar som handlade om något specifikt land eller kultur, någon specifik sjukdom eller tillstånd, fel religionsinriktning, fel åldersklass, något som inte var tillräckligt vardagligt eller var kopplat till något som var helt irrelevant för mitt arbete. På Arto fanns det en artikel som jag kunde ha använt mig av men den fanns inte tillgänglig i fulltext.

Då jag sökte på Academic Search Elite och lade till sökordet ”development” märkte jag att artiklarna som jag hittade var i princip de samma som jag hade hittat med sökordet ”needs”, vilket är orsaken till att jag inte gick djupare in på dem. Efter att jag läst igenom och fördjupat mig i mina 18 artiklar valde jag ytterligare bort 3 stycken. Det gjorde jag på grund av att jag märkte att dessa artiklar inte gav mig sådan information som jag behövde, vilket betyder att det slutgiltiga antalet artiklar jag använde är 15.

3 Processbeskrivning och metod

Metoden som jag kommer att använda är en systematisk litteraturstudie eftersom jag anser att metoden är mest lämplig för det arbete som jag skall utföra. En systematisk litteraturstudie innebär att först göra en litteraturgenomgång, med andra ord att söka igenom tidigare forskning och material som har relevans för arbetet. Artiklar och material väljs systematiskt och urvalet för metoden skall definieras. Allt material som anses vara relevant skall inkluderas i arbetet. Studien skall innehålla ett tydligt syfte och sökstrategin skall beskrivas. Det betyder att det skall förklaras varför en del artiklar valts och varför andra valts bort. Det skall även göras en analys av artiklarnas resultat och en kvalitetsgranskning av dem. Oftast görs en metaanalys för att lägga ihop ett resultat. Det är bra om artiklarna inkluderar både kvalitativa och kvantitativa forskningar. I resultatet skall alla aspekter

presenteras och inte enbart det som varit relevant för mitt arbete (Axelsson 2008, s. 173-174, Forsberg & Wengström 2003, s. 27).

Det är viktigt att uppfylla vissa kriterier då det kommer till att skriva en systematisk litteraturstudie. Först och främst skall problemformuleringen motiveras, varför en specifik studie görs. Frågeställningarna som görs skall kunna besvaras på något sätt och det är viktigt att ha en plan för hur studien skall göras. Sökorden och strategin om hur sökningen skall gå till väga skall beskrivas och materialet som man använder skall vara vetenskapligt eller det vetenskapliga skall åtminstone identifieras. Kritisk granskning och kvalitetsbedömning av materialet är viktigt. Till slut skall ett resultat analyseras och diskuteras samt slutsatser skall dras. (Forsberg & Wengström 2003, s. 31)

Detta betyder att jag kommer att söka data, dvs. olika böcker, tidigare forskningar och andra artiklar från internet och olika databaser som rekommenderas från skolan. Sedan kommer jag att välja material utgående från hur relevant det är för mitt arbete och beskriva orsaken till valet. Jag skall förklara var jag sökt material och hur. Efter att jag samlat ihop mitt material kommer jag att läsa det medan jag antecknar och till slut göra en sammanställning av artiklarna för att kunna jämföra dem. Jag skall skriva ner de viktigaste och de mest relevanta resultaten från varje artikel för att lättare kunna jämföra och analysera. Sedan kommer jag att inkludera en kvalitativ metod i studien genom att granska artiklarna som en helhet och försöka med hjälp av helheten komma fram till mitt resultat. Vid forskningsanalysen är det viktigt att jag alltid reflekterar tillbaka på mitt syfte eller tema så att analysen kan ske från rätt perspektiv. Jag kommer att skapa en tabell utgående från det jag kommer fram till så jag på ett systematiskt sätt kan jämföra materialet och få en översikt av det och för att kunna analysera det lättare. (Axelsson 2008, s. 180-186)

Jag kommer inte att göra en metaanalys eftersom jag anser att det är för krävande för mig just nu. Jag kommer istället att göra analysen på basen av anvisningar om hur man gör en begreppsanalys. Jag måste studera litteratur som beskriver ett begrepp och jag skall försöka öka förståelsen och förtydliga begreppet, i mitt fall barns andlighet. Jag kommer först att söka kunskap i vad begreppet innebär och sedan granska närliggande begrepp och göra en tolkning av deras sammankoppling och sedan lägga ihop det som en helhet. (Forsberg & Wengström 2003, s. 28-32).

Allt detta betyder att jag vid analysen måste reflektera över det huvudsakliga innehållet och de centrala punkterna. Jag kommer också att kategorisera resultaten för att kunna se samband mellan olika författares tolkningar. Efter det skall resultaten tolkas och kontrolleras för att se att de stämmer överens med forskningens syfte. Det är viktigt att jag även kritiskt granskar författarens tolkningar och åsikter och att jag kontrollerar tillförlitligheten till resultaten. Därefter kommer jag att presentera mitt resultat genom att jämföra likheter i mitt material för att komma till en slutsats. Efter det skall jag diskutera mitt resultat utifrån litteraturen och metoden och lyfta fram det väsentliga och se kritiskt på mitt arbete genom att tänka på tillförlitligheten och etiska aspekter (Axelsson 2008, s. 165, 180-186).

Det kan vara ganska svårt att pröva användbarheten av min ”slutprodukt”, som kommer att vara resultatet av mitt arbete, eftersom den är väldigt teoretisk. Jag kunde pilotera mitt arbete genom att diskutera med t.ex. en hälsovårdare på en barnrådgivning om mitt resultat. På detta sätt kunde jag få mitt resultat bekräftat av någon som ser barn varje dag och höra hennes tankar om detta. Ett annat alternativ kan vara att få feedback av projektgruppen om min ”slutprodukt”.

4 Barns andlighet

Till en början måste definitionen av andlighet på ett allmänt plan behandlas och beskrivas så att arbetet kan föras vidare till att behandla specifikt barns andlighet. En annan sak som även kommer att tas upp är skillnaden mellan religion och andlighet så man kan se dessa som två olika saker och inte blanda ihop dem även om gränsen mellan dem båda kan vara en aning diffus. Det kan vara en svår sak att försöka definiera barns andlighet eftersom det kan betyda så många olika saker. I detta kapitel kommer olika forskares definitioner att presenteras och förklaras så att man kan få en så bred syn av barns andlighet som möjligt.

4.1 Definition av andlighet

Crossman (2003) beskriver (enligt Binder, 2011, s. 21) att det inte finns någon generaliserad definition på andlighet utan den är personlig och socialiserad, vilket betyder att alla kan tolka andlighet på sitt eget sätt. Eade (2009, s. 189) håller med om att ingen universell överenskommelse om definitionen finns. Peterson (2003) förklarar (enligt Mercer 2006 s. 503) att andlighet namnger någonting som kan vara odefinierbart men som på samma gång kan vara igenkännbart och även Smith och McSherry (2004) och Cobb (2001) anser (enligt Smith & McSherry, 2004, s. 309) att andlighet är ett paraplybegrepp och svårdefinierbart. Murray och Zentner (1998) förklarar att andlighet är ett universellt fenomen som finns i alla människor men som syns mest i samband med kris och Martsolf och Mickley (1998) anser att andlighet kan ha olik betydelse för olika människor beroende på deras livsfilosofi eller hurudan världssyn de har (enligt Smith & McSherry, 2007 s. 17). På samma sätt förklarar Bellous och Csinos (2009, s. 213) att andlighet är för människan naturlig och gemensam men hur man uttrycker och upplever den är mycket individuell. Olika saker kan vara andliga för olika människor så som musik, böner, heliga texter, meditation eller till och med arbete för rättvisa.

Elkins och Cavendish (2004, s. 179) förklarar att andlighet är ett universellt fenomen som antar människan som helhet och är en sammankoppling till någonting högre som får människan att söka meningen i livet. Den är även individuell och personlig och är ofta förknippad med stöd då man befinner sig i någon sorts kris. Mueller (2010, s. 197) anser också att andlighet kan uttrycka sig starkare i meningsfulla upplevelser i livet, även dåliga så som traumatiska händelser, lidande och när man ifrågasätter sjukdomar. I och med negativa andliga upplevelser kan en person hamna i andlig nöd. Hon tror att andlighet alltid finns i människokroppen.

Binder (2011) berättar genom Lins (2006) Palmers (1998) och Millers (2006) undersökningar att man kunde föreställa sig att andlighet är en människas egen personliga sökning av en djup inre förståelse och hennes mening i livet, att anknyta sig till någonting större och att andligheten handlar om barmhärtighet och visdom. Miller (2007) har vidare förklarat att man kan hitta en känsla av sin egen identitet inom sitt samfund och världen med hjälp av andlighet. Binder anser även att genom andlighet strävar människan ständigt efter

en egen plats i universum. (Binder 2011, s. 21). I liknande tankesätt förklarar Esteps och Breckenridges (2004) enligt Flanagan, Loveall och Carter (2012, s. 5) att andlighet är som en stor kapacitet i livet som försöker ge mening och betydelse till livet genom att hitta en personlig identitet och en relation till andra och även det heliga. Fried (2001), Frankl (1987) och Reed (1992) håller med om att andlighet kan vara förmågan till att känna samhörighet och ge mening till livet medan Campbell (2003) definierar det som ett ställe i alla människors hjärtan som innehåller frågor om meningen med livet som reflekterar sig i kontakt med andra personer (enligt Harris 2007, s. 264 och McSherry och Smith 2007, s. 17). Conn (1993) berättar (enligt Harris 2007, s. 264) att det finns teorier om att andlighet betyder centrering av autonomitet, självutveckling och självmedvetande, vilka påverkar relationer med andra människor på samma gång som de blir påverkade av dessa relationer. Han anser att andligheten är uppbyggd av alla våra personliga berättelser ur livet och vår trofasthet till att leva ut dessa berättelser. Även Bennet (2003) definierar (enligt Harris 2007, s. 264) andlighet som en ”levande strukturerad berättelse” av ens liv. Sifers, Warren och Jackson (2012, s. 205) refererar Exline (2002) och Haug (1998) som samtycker i påståendet om att andlighet kan ge en mening och hjälper till att förklara olika upplevelser i livet. Detta medför känslor av hopp, värde och bekvämlighet i människans existens och det kan vägleda människan i hennes beteende och i relationer till andra.

Andlighet kan även definieras som någonting vardagligt. Eaude (2009, s. 190) definierar andlighet som ett mysterium som omfattar osäkerhet, otydlighet och motsägelse och som inte endast är någon extraordinärt utan även något som man kan uppleva i det vardagliga livet. Peterson (2003) och Mercer (2006) inkluderar andra forskare enas (enligt Mercer 2006, s. 503) i den pågående diskussionen om andlighet, om att det berör det vardagliga livet, relationer och någon djup dimension av verklighet.

Det finns tankar om andlighet som inte kommer lika ofta upp men som även kan konstateras. Benner (1994) påstår (enligt Stern & James 2006, s. 899) att det andliga i en person är det icke-materiella av en människa och är det som urskiljer människor från andra djur. Stern och James (2006, s. 900) refererar Robinson (2003) som närmar sig andlighet med en stark känsla av holism. Människan andlighet är någonting verkligt som uttrycker sig genom människokroppen och även genom grupper. Det är någonting skilt från kroppen. Andlighet är centrerat av relation och handlingar som består av kontakter med olika aspekter i livet. Massoudi (2003) definierar andlighet (enligt Harris 2007, s. 264) som baserad i medvetandet

som en inre fridfullhet. Han säger att den inkluderar medkänsla, icke-våld, fridfull harmoni, enkelt levande, tillit och kärleksfull vänlighet.

4.2 Andlighet och religion

Diskussioner om andlighetens koppling till religion har gjorts och det finns vissa meningsskiljaktigheter. Eaude (2009) tror att andlighetens rötter finns inom de religiösa traditionerna och håller med Lambourn (1996) om att andlighet är meningslös utan dessa rötter och även Carr (1994, 1995, 1996) anser att andlighet endast har betydelse i kombinationen med religion. Tillsammans med Wright (2000) reflekterar de mycket kritiskt över att andlighet, baserad på individualism och personlig åsikt om att välja det som känns bra, kan vara andlighet för en själv. Författare Hay och Nye (1998), Eaude (2005) och Hyde (2008) som fokuserat sig mer på barn anser att kombination med religion inte är nödvändig. (enligt Eaude 2009, s. 189). Haug (1998) anser andlighet vara (enligt Sifers m.fl. 2012, s. 205) en samling av tro som den individuella människan har som inte är begränsad till religionen men kan inkludera den. Bellous och Csinos (2009, s. 213) berättar att oberoende om en människa är religiös eller inte är det ett primärt antagande att alla människor ändå kan vara andliga. Smith och McSherry (2004, s. 310) förklarar att andlighet är väldigt olika saker för olika människor och är relevant för alla oberoende religiöshet. De anser även att den är i konstant förändring.

Det finns en förvirring mellan religion och andlighet som gör att missförstånd uppstår. Det är svårt att lägga upp t.ex. en läroplan i skolan eller dagis för religion då det betyder så olika saker för olika människor. Lokala kommuner, traditioner och högtider bestämmer ganska långt vad som anses som religion. (Binder 2011, s. 20).

Mueller (2010, s. 197) refererar Benson (2003) och Borgman (2006) som beskriver religion som ett strukturerat uttryck av tro hos en folkgrupp medan andlighet kan ses mer som någonting själv-överskridligt, tron att det finns någonting större än en själv som t.ex. det heliga och som leder till mening i livet och samhörighet, någon sorts betydelse och medverkan. Mueller beskriver en metafor om kopplingen mellan religion, andlighet och tro; andlighet är själva tyget till designen (religionen) av produkten (tro).

Bradshaw (1994) och Pattison (2001) anser (enligt Smith & McSherry 2004, s. 310) att religion ger andlighet sin form, om andlighet och religion inte kopplas ihop uppstår ”svävande andligheter” som upphäver all riktig betydelse eller substans av andlighet. Marris och Jagers (2001) försöker definiera religion som tro och aktiviteter som uppkommer ur en tradition av en viss tro och är en sorts ”observans” av uttryck, symboler, heliga ceremonier och beteenden, som är relaterade till att avguda något ”större”. Cascio (1998) tänker i samma banor och definierar religion som gemensamma värderingar, tro och aktiviteter av ett samfund med gemensam tro. Sheridan, Wilmer och Atcheson (1994) poängterar att andlighet däremot kan, men inte måste, ha ett religiöst uttryck och är det mänskliga sökandet efter mening och betydelse i livet. Andlighet är ett kontinuerligt sökandet efter samhörighet med själar, andra personer, naturen och det osynliga stora mysteriet med livet enligt Palmer, Chauvin och Miranti (2005). (Enligt Bhagwan 2009, s. 226).

Det är svårt att skilja på dessa definitioner eftersom det inte finns någon överenskommen definition för vare sig religion eller andlighet. Mercer (2006) anser att det exempelvis för vårdpersonal är mycket viktigt att kunna skilja på dessa två för att kunna förstå sig på patienten för att kunna ge den bästa möjliga vården. Däremot förklarar hon med hjälp av Barnes, Plonikoffs, Fox och Pendeltons (2000) forskningar att både religion och andlighet är för barn någonting mycket diffust i det vardagliga livet och därför behöver de inte vara helt klara på åtskiljningar mellan dem. Enligt Mercer, förklarar McEvoy (2003) att religion, andlighet och kultur är nära bundna inom barnhälsovården. Han tror att skillnaden mellan religion och andlighet överskattas av vuxna och tycker inte att denna skillnad är relevant för barnens erfarenheter. Mercer anser att det som är av betydelse är barnets egen syn på fullkomlighet och erfarenhet av mening i livet. Hon förklarar att eftersom barn inte nått sin fulla kognitiva och språkliga potential kan barn ha svårt att förstå diskussioner kring religion och andlighet som t.ex. att skilja på sin egen andlighet och religion. Hon förklarar ändå att detta inte skulle betyda att barn inte skulle kunna vara andliga eller religiösa. (Mercer 2006, s. 501-502).

4.3 Andlighet och barn

Harris (2007, s. 264) refererar Palmer (2003) som förklarar att ordet andlighet kan ha många olika definitioner. Harris berättar att andlighet hos ett barn kan någon gång betyda att barnet är fyllt av anda medan det en annan gång kan hänvisa till något mystiskt annat av ett barn. Hon fortsätter sin definition med att förklara att barns andlighet är något som konstant förändras och som består av mystik, fantasi, relationer, samhörighet, vägledande till sig själv och andra. Enligt Bhagwan (2009, s. 227) har Josephson och Dell (2005) förklarat att barn kan se Gud som vårt solsken, den allsmäktige skaparen och skyddaren som ser över oss tillsammans med änglarna medan Lovecky (1997) förklarat att vissa barn kan uttrycka sin andlighet genom en sorts inre upplevelse av förundran och genom sökning efter kontakt med någonting större än sig själv, med naturen och universum. Champagne, Hart (2003) och Hyde (2008) är alla överens om (enligt Binder 2011, s. 21) att barns andlighet består av anknytningar till förhållanden till sig själv och andra personer och en djupare föreställning av förundran. Crompton (1998) anser att kärnpunkterna i barns andlighet består av förundran, mysterium, behag och medvetenhet. Piechowskis (2001) reflektioner av barns andliga upplevelser kan ses som gudomligt närvarande, samhörighet, någon sorts energi i levande och icke-levande objekt, kontinuitet mellan liv och död och jaget som något icke-fysiskt (enligt Bhagwan 2009, 227).

För småbarn är naturen en väldigt andlig sak p.g.a. mystiskheten omkring den. Barnen är mycket nyfikna om naturens ”hemligheter”. De vill utforska, fundera och ifrågasätta naturen. Miljön får deras andliga energi att växa vilket gör att de funderar kring vad som är betydelsefullt och kring samhörigheten till deras egen kulturella miljö (Harris 2007, s. 265-266).

4.3.1 Mercers fyra metaforer

Mercer (2006) har försökt förklara barns andlighet genom fyra metaforer som ger en vägledning till hur barns andlighet kan ses. Med dessa symboler, barn som mystiker, aktivister, visa och som Guds heliga dårar, försöker Mercer lägga upp dimensioner som barns andlighet kan inta. Dessa metaforer har Mercer lagt upp med hjälp av reflektioner av

hennes möten med barn och kliniskt arbete med dem medan hon sökte och observerade andliga uttryck i barnen. (Mercer 2006, s. 498)

Barn som mystiker kommer från att vuxna beskrivit mystik som viktigt i deras barndom. Även barns berättelser om Jesus bevisar mystiken i barns liv och hur det gillar att beskriva den. Denna är en viktig dimension inom barns andlighet då barn kan vara i kontakt med mystik genom ”drömmar” nära till Gud. (Mercer 2006, s. 498-499)

Barn som aktivister är en metafor som beskriver de barn vars andlighet kan relateras till handlingar eller att göra, de som är aktiva. Dessa barn uttrycker sin andlighet genom någonting som de kan direkt relatera till deras värderingar och sanning. De kan även uttrycka andligheten genom någon sorts fysisk aktivitet som t.ex. sport med att uppleva sig i ”extas” då de rör sig, och tar dem till en ”annan” nivå i medvetandet. (Mercer 2006, s. 499)

Barn som visa är en metafor för barn som är andliga genom att bete sig äldre än de är, exempelvis genom att ta hand om någon de känner mår dåligt (t.ex. då en femåring tar hand om åldring som förlorat sin make). De kan känna stor empati för en annan person. (Mercer 2006, s. 499-500)

Barn som heliga dårar tyder på att många barn uttrycker sin andlighet på ett sött, dåraktigt och sanningsfullt sätt som kan få vuxna att skratta till. Barns andlighet kan uttryckas i non-verbala former och kan vara svåra att känna igen. Ofta blir barns religiösa insyn bortskrattad och upplevd som någonting sött ett barn kan säga som härmar en vuxen person. Dessa uttryck kan t.ex. vara ifrågasättanden eller påpekanden som vuxna är för ”artiga” att säga eller känner sig generade av eller kan det också handla om frågor som strider mot deras religion. (Mercer 2006, s. 500).

4.3.2 Hydes tre centrala påståenden och relationsmedvetenhet

Eaude (2009, s. 189-191) refererar Hyde (2008) som har förklarat att det finns tre centrala påståenden som kan förklara barns andlighet. Det första påståendet är att försöka finna klarhet i existentiella frågor som t.ex. vem är jag, varför finns jag o.s.v., sånt som har att göra med

ens egen identitet, mening och plats. Det andra är en process om att finna sin mening i livet. Att finna en mening till sitt liv kan hjälpa människan i att känna sig lycklig. Detta betyder även att för att få en mening måste man göra sig en förståelse av svåra saker i livet. Att göra denna förståelse är även viktigt för barn, och föräldrar kan ha svårt att förstå varför barn vill förstå och höra om svåra saker eftersom de vill skydda barnen från allt ont. För barn kan det svåra vara t.ex. att förlora en leksak eller att ha frustration över att inte få sin vilja igenom men även saker som föräldrars bråk eller att förlora någon nära. Det hör till barnens behov att få dessa frågor förklarade och få fundera över dem men i tanken om att skydda dem och sig själva undviker föräldrar dessa frågor. Tredje begreppet Hyde lagt upp är sammankoppling som kan kopplas till Hay och Nyes (1998) fundering över begreppet "relationsmedvetenhet" och hur detta är centralt för barns andlighet. Inom relationsmedvetenhet finns fyra element; medvetenhet om relationen till sig själv, medvetenhet om relationer till andra människor, medvetenhet om relationen till ens miljö och världen och medvetenhet om relationen till någonting "högre" eller Gud. För småbarn är de egna behoven och lärdomen om sig själv och hur de passar in i sin världsbild mest centrerad. Eade har i sin tidigare undersökning från år 2005 förklarat att för småbarn är andlighet oftast kopplad till vardaglig erfarenhet som kan uttryckas genom nyfikenhet, öppenhet och en förmåga att leva i nuet. Elkins och Cavendish (2004, s. 180) håller med om idén om att andlighet för småbarn är ett vardagligt fenomen men som är påverkad av familjens tro och värderingar och även av den kultur barnet befinner sig i.

Harris (2007, s. 268) refererar Ambrose (2005) som håller med Hyde om vikten av relationsmedvetenhet i det andliga livet hos småbarn. Kontakt till andra ger barnet betydelse och en känsla av att höra till någonstans. Med hjälp av Paleys (1999) forskning tror Harris att relationsmedveten andlighet beror på att småbarn prioriterar det som är närmast och mest meningsfullt för dem vid just den tidpunkten. Dessa meningsfulla tillfällen upplever barnen med fantasi och förundran och erfarenheter från dem förändrar och utvecklar barnen. Även Mercer (2006, s. 504) håller med om att Hay och Nyes (1998) idé om att definiera barns andlighet som "relationsmedvetande" är det centrala i barns andlighet.

4.3.3 Andlig fostran och barns andliga kompetens

Enligt Bellous (2006) är den centrala uppgiften i människolivet att ge mening till livet vilket Eade (2009, s. 191) håller med om och säger att barnen måste ge mening i livet för att hantera svåra situationer och kunna förklara dem istället för att neka dem. Bellous anser att detta är mycket väsentligt för andlig fostran för barn. Alla aspekter i livet är influerade av att kunna ge mening i livet, exempelvis påverkas relationer, upplevelser och erfarenheter av hur meningsfulla de är för den enskilda individen. Hon tror att det finns fem aktiviteter som skapar andlig fostran. Inkluderandet är det som lär barn att acceptera olikhet vilket gör att alla barn kan visa sin plats i sin miljö. Deltagandet antyder att barnen kan få den uppmärksamhet de behöver så att barnen kan lära sig att ge någon sorts mening till livet. Med emottagande menar Bellous att på ett lämpligt sätt finnas där för barnen så att barnen kan lära sig att förstå sig på relationer. Frigörandet antyder till att föräldrar och lärare kan ge utrymme för barn att kunna lära sig på egen hand och kvarvarandet betyder att troget kvarhålla det man lärt sig och hålla fast vid det meningsfulla, dvs. tro på sin egen identitet och dess process och vara stolt över den. (Bellous 2006, s. 100).

Mueller (2010, s. 197) beskriver barn som andliga varelser, men vuxna kan ha svårt att förstå den eftersom deras förmåga till att känna igen andligheten kan vara begränsad. Hon refererar Hawkins (1996) som anser att barn är födda med en ”andlig kompetens” som är en inre styrka för att kunna utveckla tro och andlighet. Eftersom barn anses som för små och oerfarna för att själv kunna beskriva sin andlighet är det lätt att inom vården relatera barnens andlighet till föräldrarnas tro och andlighet. Detta betyder att man egentligen inte uppfyller barnets egna andliga behov och därför är det skäl till att hitta metoder till att kunna utreda barns andlighet även inom vården.

Binder (2011) har även utforskat barns andliga kompetens genom konstbaserad undervisning som t.ex. teckning, visualiserande och målning. Barnen hade olika syn på religion och var både mer eller mindre religiösa. Trots detta reagerade de flesta barn på samma sätt i förundran över andlighet. De kunde se ”ovanligheten” i olika saker, de kunde transformera den vanliga vardagen till någonting speciellt och funderade över sin värld och försökte ge den en definition. Binder refererar F. och M. Brussat (1996) som har definierat andlig kompetens som att kunna läsa olika tecken som kan synas från våra erfarenheter. Binder

förklarar att Hay och Nye (2006) har märkt vissa tecken barn kan se. Dessa är att hitta någon sorts identitet genom bilder och tal och hur de kan kopplas till andra människor. Det är dessa tecken som kan hjälpa barnet att förstå sitt inre jag (Binder 2011, s. 22-23). *"If educators allow spiritual literacy to emerge, children can recognize these signs, explore them through the inner self and connect the experiences to the outer world"* (Binder 1998, s. 41, enligt Binder 2011, s. 23).

4.3.4 Andlig identitet och negativa sidor av andlighet

Kangasmaa, Petäjä och Vuorelma (2008) förklarar att det religiösa och andliga inom barnen byggs upp med hjälp av deras identitet vilket är grunden för utvecklingen av dem. För att sen igen identiteten skall kunna byggas upp är barnens självkänsla av stor betydelse. Därför måste barnens självkänsla förstärkas av vårdnadshavare och andra som deltar i barnens uppväxt. Barnet måste få fråga frågor och fundera över stora frågor i livet för att bygga upp sin identitet. Barnet måste kunna lita på föräldern och därför är det viktigt att föräldern svarar ärligt på dessa frågor. Författarna håller även med om att barn redan från födseln är andlig och har rätt att växa upp på ett sådant andligt sätt som de själva vill och har rätt i att välja sin egen religion. (Kangasmaa & Petäjä & Vuorelma, 2008, s. 38-39). Även enligt Finlands lag, 11§, har alla rätt till en egen tro vilket betyder för barn att de har rätt till att få en religiös, och därmed andlig, fostran och utbildning (Petäjä, 2008, s. 121). Detta betyder att barns religiösa och andliga identitet byggs upp genom att vuxna stärker den dagligen hemma och på daghemmet. Därför är det viktigt att föräldrar och personal på daghem diskuterar hurudan religion och andlighet som barnet kommer i kontakt med hemma så att daghemmet kan lära ut i samma riktning. I Finland är daghemmen mycket kristligt påverkade av församlingen och traditioner vilket är svårt att ändra på. Detta betyder att barn blir mycket starkt påverkade av den kristliga uppväxten och därmed inte får en syn av annan sorts andlighet (Kangasmaa & Petäjä & Vuorelma, 2008, s. 40-41).

Barns andlighet kan även påverkas negativt från omgivningen och relationer, t.ex. om barnen blir dåligt behandlade och inte får det andliga stöd de behöver. Det kan påverka deras synsätt om sig själva, sin egen värld och deras samhörighet till andra. Detta kan leda till att de kan känna sig obehöriga till andra människor eller även Gud och ha djupare funderingar över

andlighet. I Markusevangeliet (Mark 12:30-31) står det skrivet att för att den andliga utvecklingen skall kunna blomstra måste barnet utarbeta en kärleksfull relation till Gud för att barnet skall kunna göra det samma till andra människor. (Enligt Flanagan m.fl. 2012, s. 8-9). Mercer (2006, s. 505) förklarar att det även finns en negativ sida av barns andlighet, nämligen en, ”skugg-sida”, som hon kallar det. Barns andlighet handlar inte bara om den ljusa sidan av förundran och nyfikenhet utan även om sämre sidor. Dessa sidor kommer bäst fram hos sådana barn som exempelvis har problem hemma eller annat tråkigt att tänka på. Dessa ”skugg-sidor” av barns andlighet för med sig känslor så som rädsla, kaos, ondska och lidande. På ett mer vardagligt plan kan ”skugg-sidan” ses som barns rädsla för monster, där de måste ta itu med en inre värld fylld av mäktiga varelser. Mercer förklarar *”When we are attempting to learn about or understand the spiritual lives of children, then, we need to listen not only for angel’s footsteps but also for the ways children wrestle with demons”* (Mercer 2006, s. 505).

4.3.5 Forskningar om barns andlighet

Många forskare har konstaterat att barnens förmåga att förstå sig på någonting större är mycket bristfull. Detta har lett till att mer forskning på endast barns andlighet gjorts och man trots allt hittat bevis till att även småbarn har förmågan att skilja mellan troligt och otroligt. De har även visat förmågan till att fråga efter bevis och källor till varför någonting förklarats på ett visst sätt och ifrågasatt olika värderingar. Barn har även haft tankar om ”stora frågor” och funderat kring dem och olika problem, och även klarat av att reflektera sin egen identitet och plats i världen (Harris 2007, s. 264-265).

Moriarty (2011) har skapat en modell för att förklara barns andlighet genom semi-strukturerade intervjuer med barn som hon videofilmade. År 2010 lade hon upp en version och har år 2011 modifierat sin version till det bättre. Den första versionen lade hon upp med hjälp av intervjuer med 24 barn i åldern 8-10 år och kom fram till att modellen av barns andlighet består av fyra dimensioner. Dessa dimensioner är; medvetandet, som kan uttryckas som känslighet för mystik och undran, identitet, som tyder till självbild och självkoncept, vägkarta, tyder till värderingar och strävanden som vägleder barnet i livet och till sist världssyn, en faktor som representerar att ge mening till livet. (Moriarty 2011, s. 271).

Medvetandet: Coles (1990) har enligt Moriarty gjort intervjuer med hundratals barn och kommit fram till att det andliga medvetande hos barn är universellt och kan leda dem till samhörighet med andra människor och världen, vilket i sin tur kan ge dem en mening även om de var religiösa eller inte. Moriarty stöder även Hay och Nyes (1998, 2006) teorier om relationsmedvetande och har snappat upp två saker i betydelsen; barnet i en diskussion kan vara i en ovanlig nivå av medvetandet eller vara ovanligt observant och det handlar om hur barnet i diskussion relaterar till saker, andra människor, sig själv och Gud. Hay och Nye inkluderade även i definitionen om barns andliga upplevelser mer än förstärkt medvetande, nämligen även vardagliga icke-religiösa upplevelser som har stor betydelse för livsförändringar och sammankopplingen av dessa upplevelser till relationer med andra människor, omvärlden och barnens inre-jag. Moriarty förklarar även att Champagne (2003) har studerat yngre barns andlighet och kommit fram till att den inte är självmedveten men spontan. Det betyder att deras andlighet måste studeras genom observationer av deras beteenden och tolkad ur deras diskussioner. (Moriarty 2011, s. 273-274)

Identitet: Webser (2005) förklarar andlig identitet som hur en person relaterar, inte vad en person är, på det sättet hittar man vem personen är. Barns identitet kan ses som hur de uppfattar sig själva beroende på tidigare upplevelser och deras relationer till viktiga personer i deras liv och värderingar. Moriarty menar även, med hjälp av Errickers (1997) och Ricoeurs (1985) forskning, att barn kan genom berättelser utveckla sin identitet och kan med hjälp av dem även bearbeta sina livsupplevelser för att hitta en sammanhängande mening eller självförståelse ur dem. (Moriarty 2011, s. 275)

Världssyn: Med världssyn menar Moriarty, med hjälp av Errickers (1997) forskning, hur barn försöker utveckla sina värderingar, livsupplevelser och förklaringar till något meningsfullt. I sin första undersökning hade hon världssynen som någonting separat men efter resultaten märkte hon att detta är något som hör till identiteten. (Moriarty 2011, s. 275)

Väggkarta: Beskrivs som värderingar och strävanden som gör upp en bild eller vision av barnets framtid. Denna dimension förstod hon i och med Coles (1990) citat av barns uttryck som ”marschera genom livet” då de visade mod efter meningsfulla upplevelser i livet. (Moriarty 2011, s. 274)

Alla dessa dimensioner går en aning in i varandra. Den nya modellen är mer som en process, identitet utvecklas ur förstärkt medvetande som barnet upplever, vilket leder till att barnet kan förstärka sina relationer och kan finna mening eller värderingar i sitt liv och dessa kan ses som väggkartan. Fortsättningsvis leder detta till att barn kan genom livsberättelser utveckla en känsla av identitet som kan hjälpa dem att ta sig till en högre nivå av sitt medvetande. Detta är med andra ord en process av andlig utveckling. (Moriarty, 2011, s. 283).

Sifers, Warren och Jackson har genom en slags andlighets skala försökt mäta andlighet hos barn. Skalan består av olika frågor relaterade till andlighet och frågades av barn i åldern 7-14. Resultaten från forskningen var att barns andlighet helt klart är kopplade till relationer och något högre väsen som t.ex. Gud, men en koppling till existentiellt välmående var inte tydligt. Forskarna konstaterar dock att mer forskning behövs och i denna forskning kunde tillförlitligheten vara påverkad av ett lågt antal av deltagare och av att de yngsta deltagarna inte förstått eller kunnat läsa frågorna. De anser ändå att detta sätt att mäta andlighet hos barn är mycket bra och kunde hjälpa att i fortsättningen göra liknande forskningar. (Sifers m.fl. 2012, s. 208, 211-212).

Smith och McSherry har gjort en begreppsanalys genom att analysera och tolka hur barns andlighet ger uttryck för att undersöka andlig medvetenhet hos barn. Denna forskning kom fram till att andlighet uttrycks på olika sätt hos barn i olika åldrar och att deras resultat stöder de tidigare teorierna om barnens andliga uttryck i olika åldrar. (Smith & McSherry 2004, s. 307, 313)

5 Barns andliga utveckling under skolåldern

Benson, Roehlkepartain och Rude (2003) definierar (enligt Flanagan m.fl. 2012, s. 5-6) den andliga utvecklingen som en process där människans kapacitet till självöverträffning växer och där man förstår betydelsen av att det kan finnas någonting högre än en själv t.ex. någonting heligt och som söker efter betydelse, mening och samhörighet.

I barndomen uppstår den andliga kraften som exempelvis kan hjälpa oss att förlåta. Att förlåta för med sig den andliga sidan hos barn som klarar av att älska även dem som gjort dem illa. Barn är andliga varelser som förstår vad förlåtelse betyder, att klara av att förlåta stärker deras andliga utveckling. Det är i barndomen som utvecklingen av det andliga, sociala och identiteten börjar utvecklas och därför är det viktigt som vuxen att stöda utvecklingen direkt från början, vilket kan föra barnen till en positiv väg i livet. Barns andlighet är beroende av deras utveckling. Hay och Nye (1998) förklarar att barns varseblivning, förståelse och hur de relaterar till sig själv, saker och andra beror på hur andliga de kan vara. Hart, Worthington, Sharp och Lerner (2006) berättar att barns andlighet är baserad på relationer och hur bra de hanterar relationer går hand i hand med deras andliga utvecklingsstadium. (Enligt Flanagan m.fl. 2012, s. 3-6). Mueller (2004) håller med om väsentligheten i barnens andliga utveckling. Hon beskriver att för att kunna förstå sig på barns andlighet måste man koncentrera sig på deras andliga utvecklingsstadium, vilket kan kopplas med deras kognitiva, emotionella och moraliska utveckling. Därför anser hon att det är viktigt att tänka på olika forskares forskningar i och med barns andliga utveckling. Erik Erikson och Jean Piaget som forskat kring barns kognitiva och emotionella utveckling och även Lawrence Kohlberg som forskat kring barns moraliska utveckling är exempel på dessa forskare. Alla håller med om att barns beteenden, tankeprocesser, förståelse om omgivningen och relationer ändras och blir mer sofistikerade beroende på barnets utvecklingsnivå. Den moraliska utvecklingen börjar enligt Kohlberg först vid sju års ålder, betyder då detta att moralen enligt honom inte finns hos barn under skolåldern? (Mueller 2010, s. 197-198). Det finns dock forskare som inte håller med om detta. Harris (2007, s. 268) refererar DeVries och Zan (1994) som anser att även småbarn, under skolålder, har förmågan att fundera kring moraliska frågor, som t.ex. att inte skada någon, ha respekt för andras saker och hjälpa andra i nöd och Bhagwan (2009, s. 227) refererar Derezotes (2006) som förklarar att barn har förmågan att utveckla sin andlighet på ett lättare sätt än vuxna då de oftast är mycket mer öppna än vuxna för nya erfarenheter.

Mercer (2006, s. 510-511) tar upp Fowlers (1996) idé om att barn är lika andliga som vuxna men de upplever och uttrycker andlighet på annat sätt, beroende på barnets utvecklingsstadium. Fowler har skapat en trohetsutvecklingsteori som han tror sig ha en början redan i spädbarnsstadiet. Negativa upplevelser i den tidiga barndomen påverkar formationen av ens tro. En trygg anknytning till vårdnadshavare och processen av ”speglning”, där spädbarn börjar internalisera bilden om sig själva genom sina

vårdnadshavare till att de är värdiga och älskvärda, hjälper barn att i tidig ålder utveckla sin andlighet och sin omfattning om Gud. Denna andlighet innehåller den tidiga utvecklingen av moral, självförtroende, empati och konceptet om Gud eller någonting annat ”större” i miljön som barnen kan lita på. Om barnet i spädbarnsålder däremot haft en otrygg anknytning får barnet upplevelser om aggression och fientlighet vilket leder till att barnet kan koppla tro till skam och dåligt förtroende till sig själv och Gud-avbilden.

Även andra forskare tror att den tidiga anknytningen har betydelse för hur barnets utveckling kommer att avbilda sig och i detta fall om de kan utveckla sin andlighet på ett positivt eller negativt sätt. Det finns en teori om detta som är upplagd av Bowlby och består av tre olika kategorier. Den första är en trygg anknytning, dvs. en säker och stabil anknytning där barnet gillar lek och har en trygg bas. Den andra är en otrygg undvikande anknytning, att inte ha föräldern som en trygg bas och undviker kontakt och har en negativ växelverkan och vill mest vara för sig själv. Den sista kategorin är otrygg ambivalent anknytning, barnet har ett för stort behov av sin ”trygga” bas och är orolig och rädd utan föräldern och vågar inte leka för sig själv. (Broberg & Mothander & Granqvist & Ivarsson 2008, s. 142-144, Holm 2002, s. 116). Hur dessa anknytningar påverkar den andliga utvecklingen och förhållandet till något andligt eller Gud är mycket individuellt. Många människor vänder sig till Gud som en säker hamn i stunder av oro och rädsla. Gud kan vara någons trygga bas eller någon sorts coping metod. Detta betyder att även personer med otrygga anknytningar kan ha en trygg relation till Gud och sin andlighet. I och med att barnet blir lite äldre och beroende av deras anknytning klarar barnet av att vara utan sin förälder, så länge barnet vet att föräldern finns där någonstans. Detta gör dock att barn med en trygg anknytning har lättare att förstå sig på Gud i och med tron om att han finns där ”någonstans”. (Broberg m.fl. 2008, s. 331-333, 335-336).

Holm (2002) förklarar att barns religiösa eller andliga utveckling följer helt med den normala utvecklingen av barnet. Barnens utveckling är individualistisk och är påverkad genetiskt, fysiologiskt, av miljöfaktorer och socialt. I och med den religiösa och andliga utvecklingen är det dock svårt att säga hur genetiskt betingad den är. Enligt Holm är de sociala faktorerna de som påverkar mest den religiösa och andliga utvecklingen, det är en fråga om vad barnen lär sig och hur de lär sig. Holm anser att den religiösa och andliga utvecklingen är beroende av andra utvecklingsstadier och utvecklas i samma takt som dem. Han tar upp flera olika teorier om stadier. Dessa är t.ex. Harms tre stadier om barns avbilder av gud, Grühns stadier

om barns uppfattningar om religion, Piagets stadier om barns kognitiva utveckling och Goldmans vidareutveckling av dem, Piagets och Kohlbergs stadier av barns moraliska utveckling, Fowlers olika trohetsutvecklingsstadier, Osers teori om olika skeden av religiöst ställningstagande kombinerat med kognitiv utveckling och Eriksons stadier av den psykosociala utvecklingen. Han tror att alla dessa påverkar den religiösa och andliga utvecklingen och i vilket stadium barnet befinner sig i dem påverkar hur man ser det religiösa och andliga i barnet. (Holm 2002, s. 93-112).

Även Kangasmaa, Petäjä och Vuorelma (2008) anser att den andliga och religiösa utvecklingen utvecklas helt enligt den normala utvecklingen men att den alltid utvecklas på basen av interaktioner med andra och påverkas av socioemotionella och kognitiva faktorer. De anser att ju yngre barnet är desto mer betydelse har de emotionella faktorerna för utvecklingen. Författarna beskriver att den andliga utvecklingen ser olik ut i olika åldrar utgående från den normala utvecklingen och hur moget barnet är. Det finns skillnad i utvecklingen då barnen är under tre år, då de är tre till fyra år, då de är fyra till fem år och då de är sex till sju år. (Kangasmaa m.fl. 2008, s. 43).

Harris (2007 s. 268, 271) tror att det finns två olika typer av barns andliga utveckling. Dessa är transformell andlig utveckling och vägledande andlig utveckling. Den transformella andliga utvecklingen är förändrande och motiverande och genom att lära med hjälp av transformell utveckling blir småbarn inspirerade, intellektuellt stimulerade och utvecklar sitt empatiska tänkande. Harris refererar Paley (1999) som har förklarat att den transformella andligheten hjälper dem att förstå moraliskt tänkande. En transformell andlig utveckling innebär för barn att de måste försöka fokusera sig på andra människor och kunna inspirera och lära dem.

DeVries och Zan (1994) menar (enligt Harris 2007, s. 268, 271) att individuell styrka och uppmuntran till andra människor är de största fokusområdena inom den vägledande andliga utvecklingen. Här inkluderas aspekten om att ta hand om andra, coaching, vägledning, feedback och att ge effektiv förstärkning. Detta är ett andligt sätt att lära barnen. Harris refererar även Shapiro (2006) som har kommit fram till att vägledande andlighet kan ge barnet uppmuntran till att tolerera och nya perspektiv med hjälp av att lära ut medkänsla, ödmjukhet och visdom. DeVries och Zan fortsätter sin beskrivning med att den vägledande andligheten kan framstå hos ett barn med hjälp av en trygg barndomsmiljö med en

eftertänksam vårdnadshavare. I och med vägledande andlig utveckling får barnet en chans att ta risker och försöka observera nya möjligheter inom en fridfull miljö, då kan barnet använda alla sina sinnen för att utforska t.ex. nya saker. Den här typen av andlig fostran blomstrar den andliga utvecklingen hos barn genom relationer till andra och öppenhet till olika identiteter. (Harris 2007, s. 268, 271)

Alla barn har inom sig något andligt väsen som kan under årens lopp förstärkas. Det har kommit fram i forskningar att barns andliga utveckling går hand i hand med deras kognitiva utveckling, vilka tillsammans utvecklar deras förmåga att ge en mening till livet. Barn försöker förstå sin omvärld, och kommunikationen och relationen till sig själv och människor runt omkring dem. Detta hjälper deras andliga mognad och utveckling. Pålitlighet en stor sak som påverkar barnens identitet, vilket påverkar den andliga utvecklingen. För barn är ständigt andligt stöd mycket viktigt, speciellt i en kris. (Elkins & Cavendish 2004, s. 179).

Då barnen är små påverkas deras andlighet till största del av föräldrar och normer, då den andliga utvecklingen fortsätter och blir tillräcklig kan barnet börja dra sina egna slutsatser för andlighet. Detta betyder att relationer är den viktigaste andliga aspekten i barns liv. Genom relationer utvecklas barnet, andligt och socialt. De lär sig att kunna tänka på andras känslor och behov, känna igen olika känslor och kunna lösa konflikter, enligt Parker (2006). Schwarts (2006) anser att till den andliga utvecklingen relaterat till relationer hör även uppbyggandet av ett etiskt och moraliskt beteende. Relationerna kan även hjälpa barnet att förstå sin plats i världen och var barnet hör hemma, vilket stöder barns andliga samhörighet. (Enligt Flanagan m.fl. 2012, s.6-7).

6 Barns andliga uttryck

Alla åldersgrupper visar andlighet, men på olika sätt. Barn använder sig oftast av bl.a. humor, berättelser, bilder, poesi och konst för att uttrycka sin andlighet. Barn kan ha svårt att relatera en kris eller liknande till sina andliga behov, det beror på hur långt de är i sin utveckling och hur mogna deras kognitiva förmågor, sociala interaktioner och kommunikationsförmågor är (Elkins & Cavendish 2004, s. 181-182). Hart (2006), Reimer och Furrow (2001) har i deras forskningar bevisat (enligt Flanagan m.fl. 2012, s. 6-7) att barns andlighet i relationer

uttrycks genom djup empati och medkänsla. Bellous och Csinos (2009, s. 214) anser att de fyra viktigaste sätten för barn att uttrycka andlighet är med hjälp av ord, känslor, symboler och handlingar. De tror att genom att barnen lär sig hantera dessa, lär de sig på samma gång att känna sig behöriga, hålla fast vid dessa uttryckssätt då de blir äldre, uttrycka ärlighet och se hur andra människor uttrycker sina djupaste bekymmer. De tror att dessa fyra sätt kommer att förbättra den moderna synen på andlighet som väldigt flummig och att de kommer öka barnens andliga välmående. Mueller (2010, s. 199-200) refererar Yust (2003) som förklarar att barn kan medvetet eller omedvetet vara andliga. Aspekter av andlighet hos barn är deras uttryckning av kärlek, kärlek till familj och vänner och deras förundran om omgivningen och naturen. Mueller berättar att barnens olika beteenden är de centrala uttryckssätt för deras andlighet. De använder ritualer och symboler av andlighet i sin lek. Ifrågasättning, värderingar och fördomar speglar deras andlighet. Med hjälp av konst, sånger, dans och rörelse uttrycker barnen glädje, förtvivlan och förundran för att kunna hantera frågor om mening med upplevelser och upplevelser av lidande.

Familjeritualer är mycket betydelsefulla och ger mening och identitet till en familj. Familjens andlighet kan uttryckas genom olika ritualer och symboler familjen har (Harris 2007, s. 266). Religiösa traditioner kan öka barnets medvetande om andlighet. Barnen kan så som vuxna vara andliga utan att ha en specifik religion. Då förknippas andligheten med samhörighet till ens familj, naturen omkring barnet och vad som anses vara något högre än en själv och människan (Elkins & Cavendish 2004, s. 182) Harris (2007, s. 271-272) anser att barns andlighet även kan uttryckas genom deras lek. Leken för med sig funderingar och fantasi. Harris förklarar att Singer (1996) har märkt att genom lek kan barn processera och lära sig om världen runt omkring dem och experimenterar med olika livssituationer. Harris nämner även att Hay och Nye (2006) håller med om detta och förklarar att leken förstärker barnens förmåga att växelverka med andra personer och genom fantasi är leken ett mycket bra sätt för barnen att upptäcka betydelse och värde i deras erfarenheter.

Många forskare gör sina teorier utgående från Fowlers trohetsutvecklingsteori. Det är lättare att förstå hur barn uttrycker andlighet om man förstår Fowlers olika stadier i trohetsutvecklingen.

I spädbarnsålder består beteendet mest av reflexer och är ganska koordinerat. Spädbarnet får en relation till vårdnadshavare och lär sig av dem att känna sig trygg eller otrygg beroende

på om vårdnadshavarna möter spädbarnets grundbehov. Barnet lär sig att förknippa hunger med mat, obekvämlighet eller gråt med tröst, ljud/prat med att någon lyssnar och besvarar. Om barnet uttrycker dessa behov lär det sig att de blir mötta. På samma sätt utvecklas spädbarnets andlighet, i kontakt med vårdnadshavare genom pålitlighet, kärlek, mod, ömsesidighet och hopp. Spädbarnet lär sig också känna igen hot av övergivande och förlust. Relationen till vårdnadshavare och kärleken och vården som kommer från dem blir så att säga den ”grundläggande styrkan för tro/andlighet”. Detta stadium kallar Fowler (1981) för ”undifferentiated faith/infancy”, dvs. odifferentierad tro/spädbarnsålder. (Enligt Mueller, 2010, s. 198).

Nästa stadium kallar Fowler för ”Intuitiv-Projective Faith” som berör den tidiga barndomen upp till skolåldern. Inom barnens andra år har de utvecklat sin rörlighet till självständig och har lärt sig specifika beteenden som är mycket meningsfulla. Vid det här skedet av livet har barnen börjat lära sig att förstå ord och språk och man kan se bevis på utveckling av inre ”bilder” eller föreställningar av olika objekt och personer. Man kan även i vissa fall märka omogna processer av problemlösning hos barnen. Genom att fatta olika beslut och att kunna kontrollera sina rörelser, visar barn i lekåldern självständighet och självförtroende. Andlighet kan i lekåldern ses som användning av symboler och ritualer i prat och lek vilket utvecklas med hjälp av en förbättrad tankeprocess och språkanvändning. Två- till sjuåringar kan tänka på och ha tankar om personer och saker som inte är närvarande, de kan imitera vuxna och upprepa upplevelser eller aktiviteter som de bevittnat. Verkligheten är inte bestämd för barnen vilket betyder att de har lätt att tro på saker så som Gud eller magi. Barnen är starkt påverkade av auktoriteter men kan ha svårt att förstå principer för önskat beteende. Initiativet och självständigheten hos barnen har stor inverkan på barnets förståelse av ansvar och lärdomar om gränser. Yust (2003) anser att barnens utveckling av självständighet i lekåldern är relaterade med konceptet om den fria viljan. Fowlers (1981) teori om trohetsutvecklingen karaktäriseras i lekåldern av uppfattningar, bilder och känslor av sådant som inte kan förklaras. Barn hör historier om tro och traditioner relaterade till tro vilket ger dem ett så kallat ”trohetskänslor”. Deras egen andlighet tar form av egna berättelser om sina upplevelser, känslor och dagsverksamhet. Genom andliga traditioner och festligheter får barnet en mer emotionell och minnesvärd bild av andlighet. Yust (2003) har även förklarat att barnens andlighet uttrycker sig i första hand i lekåldern genom saker som traditionella andliga sånger, böner och knäppta händer och de förstår även innebörden av dessa ritualer. Vid sexårsålder kan logiskt, organiserat tänkande börja. Tänkandet blir

mindre egocentriskt och problemlösning blir enklare. Dock börjar nästa stadium i Fowlers trohetsutveckling i och med skolåldern och utvecklingen som skolan hjälper barnen att få. (Enligt Mueller, 2010, s. 198-199).

7 Barns andliga behov

Till barns andlighet hör även de behov de har för att blomstra och tillfredsställa sin andlighet. Speciellt inom vården är behoven i fokus då andlighet är mer uttryckt. Det är viktigt att beskriva behoven så att vårdare kan känna igen dem för att kunna ge den bästa möjliga vården. I detta kapitel förklaras vilka barnens andliga behov är, vilka metoder det finns inom vården att uppfylla dessa behov och till sist även förklarat om den andliga nöden som kan uppkomma under vården om behoven inte tillfredsställs.

7.1 De andliga behoven

Barns stora andliga behov är stöd i att hantera känslor som rädsla, smärtor och ångest. Relationer med sina föräldrar och annat, dvs. närhet är också ett behov. Andra ovanligare behov är stöd i att kunna hantera ilska, fientlighet, bitterhet, skyldighet, lättnad, ivrighet och lycka. (Mueller 2010, s. 200). De andliga behoven, som kan vara kopplade till religion eller inte, är mycket individuella och de egna önskemålen om hur behoven skall tillfredställas måste tas på allvar (Nordin & Schölin 2011, s. 42-43).

Barn har olika behov beroende av sitt utvecklingsstadium, i spädbarnsålder är villkorslös kärlek och tillförlitlighet de största andliga behoven. Inom vården skall vårdaren inte hålla barnet länge borta från sin familj och helst vara egenvårdare för barnet så det har samma ansikte framför sig. Barnet skall få kontinuerlig vård och vårdaren skall ge allt stöd och förtroende hon bara kan. Barnet behöver kontakt genom sång, tal, lek och omhållning. Barn i lekåldern behöver känna sig trygga dvs. utveckla ett förtroendefullt förhållande till de som tar hand om barnet. Rutiner är viktiga eftersom barnet känner sig mer tryggt till det som är bekant. Barnet behöver bli tröstat med hjälp av bekanta leksaker, musik, kläder, kuddar och annat som har betydelse för barnet. Berättelser är viktiga. Dessa behov måste mötas överallt

men speciellt i vården. Om barnet fått den trygghet den behöver känner barnet sig värdigt och kan älska sig själv och andra personer, även Gud. Barnen gör oftast efter sina föräldrar och följer deras tro och andlighet, detta ger dem mening och trygghet. Barnets egna kognitiva nivå bestämmer deras bild av Gud och hur relevant Gud är (Elkins & Cavendish 2004, s. 183, Mueller 2010, s. 201).

Barnen har ett andligt behov av att få lärdomar inom andlighet. Lantieri (2001) poängterar (enligt Binder 2011, s. 20, 23) hur svårt det är att få in andlighet i skolor och daghem pga. av familjers olika synpunkter och tro. Enligt henne är det mycket viktigt att lärare förstår sig på sin egen andlighet före det kan blomstra barnens andlighet i skolorna eftersom de lär ut genom en sorts kontakt från dem själva, andra och hela världen. För att ett barn skall kunna lära sig på ett bra sätt anser Palmer (1993) enligt Binder (2011, s. 20, 23) att det finns tre huvudaspekter till en bra lärandemiljö, vilka är öppenhet, gränser och gästfrihet.

7.2 Metoder för vårdare för att kunna bemöta och kartlägga behoven

Vårdare måste veta om familjens andlighet, religion och kultur för att kunna bemöta de rätta behoven och även förstå hur viktiga dessa är, eftersom vissa familjer tar dessa mycket allvarligt. Vanligt är att vårdare inte känner sig bekväma med att diskutera dessa ämnen. Vårdare måste veta hur barnens andlighet kan påverka vården och deras hälsa och om coping och förbättring av hälsan påverkas av andligheten. En vårdplan som tar upp andlighet, religion, kultur, utvecklingsfas, det specifika fysiska tillståndet och familjens behov, är mycket viktig. Andlighet kan även användas som en ”healing” metod, det finns flera andliga aktiviteter som stöder detta. Dessa är t.ex. musikerapi, beröring, humor, berättelser, aromaterapi och bön. (Elkins & Cavendish 2004, s. 179-180). Det kan vara att barnen eller vårdnadshavarna inte själva vet vilka barnets andliga behov för tillfället är. Därför blir dessa olika metoder för att försöka upptäcka dem blir ännu viktigare (Nordin & Schölin 2011, s. 41). Man kan låta barnen berätta själv om upplevelser och erfarenheter. Kendall (1999) anser (enligt Mueller 2010, s. 201) att man kan använda bildböcker för att avbilda sina upplevelser. Att diskutera kring teckningar som barnen ritat anses även som ett bra sätt att möta behoven och diskutera andlighet med barnen.

För att bemöta behoven är det viktigt för vårdare att kunna ha ett holistiskt synsätt. ”*Nursing is caring. Spirituality is private. Holistic care dictates that spiritual care be visible in the child’s plan of care.*” (Elkins & Cavendish 2004, s. 181). Vårdare måste på ett bra sätt få reda på fakta om barnets andlighet för att kunna möta behoven. Hon måste fråga frågor för att få reda på mer men behöver vara mycket försiktig då hon frågar frågorna och skall vara bekväm med dem, vara öppen och pålitlig och inte ha fördomar. Frågorna skall vara öppna, breda och inte vara specifik till religiöst bakgrund för att familjen kan vara påverkade av religionen (Elkins & Cavendish 2004, s. 181). Nordin och Schölin (2011, s. 25, 51) nämner även väsentligheten av att inom omvårdnad av andliga behov inte koppla behoven till någon specifik religion men det säger att man i vissa fall inte kan koppla behoven till någon religion över huvudtaget, där de andliga aspekterna av människan blir viktiga. Författarna förklarar även att de andliga behoven borde tillgodoses i sådana sammanhang som varken är religiösa eller helt vardagliga. Man strävar efter att tillgodose dessa behov på den platsen barnet och vårdaren befinner sig just då, (sjukhuset) men beroende på behoven, om de exempelvis är komplicerade ritualer, är det inte alltid möjligt.

Elkins och Cavendish (2004, s- 181-182) har samlat ihop metoder de anser är bra för att kartlägga barns andliga behov. De är dessa frågeformulär;

B-E-L-I-E-F, en metod som hjälper vårdaren att evaluera andliga behov hos barnet. Det man skall fråga om och vad bokstäverna står för är:

- Belief system (tro),
- Ethics or values (etik och värderingar),
- Lifestyle (livstilen),
- Involvement in spiritual community (egna involveringen i det andliga samfundet),
- Education (fostran),
- Future events (framtida planer).

F-I-C-A, en annan metod att få reda på barnets andliga historik. Detta är en guide, skall inte frågas direkt utan vårdare bör vara observant till vad hon skall lyssna. Bokstäverna står för:

- Faith and belief (tro),
- Importance (vad är och hur viktig är tron för en själv?),
- Community (hur andlig anser man ens eget samfund vara?),

- Address in care (hur vill personen i fråga att vårdaren skall handla?).

SPIRITual intervju, som intervjuas av barnet eller vårdnadshavare. Det som frågas efter är:

- Spiritual belief system (personens system av andlig tro),
- Personal spirituality (den personliga andligheten),
- Integration with a spiritual community (koppling till ett andligt samfund),
- Ritualized practices and restrictions (ens egna ritualer och avgränsningar),
- Implications for medical care (innebörd av egen vård),
- Terminal events planning (egna slutgiltiga planeringar).

Mueller anser även dessa som bra metoder och tycker att dessa hjälper vårdare att på ett bra sätt förstå barnens andlighet. Intervjun SPIRITual är upplagd av Highfield (2000), verktyget F-I-C-A av Puchalski och Romer (2000). Mueller anser att det finns ännu ett bra sätt vilket är Barnes och hans kollegers (2000) upplagda ”seven-item questionnaire”, dvs. ett frågeformulär som består av sju frågor som berör barnets familjs andlighet. Dessa frågor kan även frågas av föräldrarna (Mueller 2010, s. 200-201).

Ett annat hjälpmedel för vårdare för omvårdnad av människans (barnets) andliga behov och för att upptäcka dem är Katie Erikssons (1997) omvårdnadsteori. Enligt denna teori grundas den andliga omvårdnaden av processer av lekande, lärande och ansande. Med hjälp av leken kan barnen skapa tillit, välbefinnande och uttrycka kreativitet. Lärandet utvecklar, ger självständighet och självförverkligan för barnet och ansningen skapar renlighet och kroppsligt välbehag genom beröring, värme och tillfredställande av de grundläggande behoven av barnen. Genom dessa processer menar Eriksson (1997) att man kan uppnå tro, hopp och kärlek vilka är grunden för den goda vården. I omvårdnaden är det viktigt för vårdarna att se kroppen, själen och anden som en helhet, vilka skapar självet i människan. Genom att tänka på dessa processer och aspekter i vården kan vårdare lättare tillgodose de andliga behoven av barnet. (enligt Nordin & Schölin 2011, s. 24-25).

Vårdpersonalen har en central roll då det gäller att tillgodose de andliga behoven, men samhället borde även ha en stor roll inom detta och stöda olikheter och religioner och låta människor uttrycka sin andlighet på ett bra och individuellt sätt. Människor vill leva i ett

samhälle där vårdare lärt sig att se och förstå behoven men på samma gång kunna arbeta professionellt och skydda barnens integritet. (Nordin & Schölin 2011, s. 95, 109).

7.3 Andlig nöd hos barn

Det är viktigt att definiera den andliga nöden eftersom vårdare måste veta vad de är för att kunna möta behoven som den andliga nöden medför och för att kunna förebygga den. The North American Nursing Diagnosis Association har förklarat andlig nöd som ” en skada i förmågan att uppleva och integrera mening och betydelse i livet genom individens samhörighet med sig själv, andra, konst, musik, litteratur, natur och en makt större än en själv”. (enligt Mueller 2010, s. 200).

Andlig nöd är vanligare hos vuxna än hos barn men kan i många fall även drabba barn. Andlig nöd uppstår då barnet har en stor ändring i sin hälsa som t.ex. en allvarlig sjukdom eller är döende. Andlig nöd är beroende av barnets utvecklingsbehov och andliga vården. Om utvecklingsbehoven tas i beaktande och den andliga vården uppfylls är andliga nöden inte lika stor men om andliga vården uteblir kan barnet inte ge mening åt denna erfarenhet vilket kan leda till dåliga känslor och avsaknad av coping-metoder. (Elkins & Cavendish 2004, s. 180). Då barnet fått en plötslig stor förändring i livet kan andlig nöd uppkomma om barnet har en avsaknad av hopp, mening och betydelse i livet, vägrar ha kontakt med andliga ledare, familj eller vänner, vill separera sig från stöd eller uttrycker känslor av utanförskap, har en oförmåga att uttrycka kreativitet eller är ointresserad av naturen, visar en oförmåga att be eller delta i religiösa aktiviteter eller om barnet uttrycker känslor av ilska emot Gud eller känslor avlidande och hopplöshet. Barn i andlig nöd behöver hjälp att svara på frågor som t.ex. ”varför just jag?”, ”vad är betydelsen med mitt lidande?” osv (Mueller 2010, s. 200-201).

Andlig nöd kan märkas av vårdpersonal genom att observera och lyssna till barnet genom dess verbala och non verbala kommunikationsbeteenden. De kan ta uttryck i mardrömmar, sömnlöshet, gråt, besvärlig attityd och regressiva eller resistent beteenden (Elkins & Cavendish 2004, s. 180). Andra uttryck kan vara vägran att äta, tystnad och olika fysiska förändringar, social isolation eller känslor av avslag av sig själv och andra (Mueller 2010, s.

201). Andlighet kan i detta skede ses som en coping-metod genom att den stöder känslor av hopp, tröst och styrka. Därför är det väsentligt att stöda den andliga vården (Elkins & Cavendish 2004, s. 180).

8 Analys och resultat

Jag tycker att jag hittat en röd tråd igenom allt material jag gått igenom som bearbetar barns andlighet. Det finns många liknande åsikter och jag tror mig ha hittat en trovärdig definition av barns andlighet och andlighet överlag. Denna definition är dock inte simpel eftersom jag har kommit fram till att andlighet för barn kan betyda många olika saker. Alla aspekter av barns andlighet som jag tagit upp i detta arbete (andligheten, religionen, utvecklingen, uttrycken, behoven) är mycket sammanhängande och nära kopplat till varandra och är det som utgör barns andlighet. Allting påverkas av varandra och går in i varandra.

Andligheten och religionen är för barnen mycket lika, vilket kan konstateras på basen av Barnes, Plonikoffs, Fox och Pendeltons (2000) forskningar (enligt Mercer 2006, s. 501) att både religion och andlighet är för barn någonting mycket diffust i det vardagliga livet som inte nödvändigtvis behöver åtskiljas av barnen. Därför anser jag i mitt arbete att utvecklingen, uttryckningen och behoven av religion och andlighet är i stort sätt de samma. Barnens andliga uttryck och behov är helt klart påverkade av den andliga utvecklingen.

Andlighet i allmänhet beskrivs på basen av vuxnas erfarenheter och åsikter. Då jag sökt igenom teori om andlighet i allmänhet i kontrast till barns andlighet finns det väldigt mycket likheter. Andlighet i allmänhet kan egentligen beskriva både vuxnas och barns andlighet. Trots detta finns vissa skillnader mellan barns och vuxnas andlighet. Barn är mer öppna för det okända och har därför lättare att utforska sin andlighet. Barn blir inte generade av att fråga frågor som av vuxna anses olämpligt att fråga, vilket betyder att barnen på detta sätt kan uttrycka sin andlighet tydligare. Barnen har även lättare att utforska sin egen andlighet genom naturen och lekar och är mer villiga att fundera kring mystiska saker och ifrågasätta dem. Barn kanske inte har samma kognitiva potential som vuxna att utforska sin andlighet, men de är mer villiga att göra det.

Enligt det material jag samlat ihop är barns andlighet uppbyggt av olika dimensioner. Det finns teorier om att det finns fyra olika dimensioner av barns andlighet som relateras till begreppet om att barns andlighet är ”relationsmedveten” som flera forskare håller med om men som introducerades av forskarna Hay och Nye (1998). Dessa dimensioner är; individnivå, relationer till andra människor, relation till naturen och miljön och relation till något ”högre”. Dessa dimensioner ser jag som basen av barns andlighet och inom dessa kan man hitta andra saker eller ”kategorier”, som jag tänker kalla det, som kan beskriva barns andlighet. Andra forskare har även försökt skapa olika dimensioner för barns andlighet. Dessa är exempelvis Mercer (2006) och Moriarty (2011). Mercer hade en idé om att barns andlighet är uppbyggd av fyra metaforer eller dimensioner som är; barn som mystiker, barn som aktivister, barn som visa och barn som Guds heliga dårar. Moriarty skapade tre dimensioner för barns andlighet. Dessa är barnens medvetande, identiteten och deras vägkarta. Det jag kommit fram till är att dessa två forskare egentligen har samma tankar som Hay och Nye (1998) men ser på andligheten från olika perspektiv. Enligt mig tänker de i samma banor som Hay och Nye men Hay och Nyes dimensioner är lättare att förstå. Därför väljer jag att använda deras dimensioner som utgångspunkt.

Som nämnde tidigare har jag skapat olika kategorier som kan beskriva barns andlighet. Den första kategorin handlar om att barns andlighet är mycket individuell och personlig. Barns andlighet ändras konstant enligt hurudan barnet är och hur barnet utvecklar sig. Det finns många olika synsätt för den egna personliga andligheten och barnet utvecklar sig en självständig identitet, vilket stärker den individuella andligheten. Alla barn är trots allt födda med en viss sorts andlighet, som kan kallas för den andliga kompetensen, men som formas till den egna individuella andligheten genom åren.

Nästa kategori handlar om ”sammankoppling”. Detta ord berör allting inom barns andlighet som har att göra med relationer till andra människor och känslan av samhörighet inom sitt samfund och världen. För barn är dessa relationer mycket viktiga inom andlighet eftersom de är de som formar och vägleder individen och bestämmer hurudan utvecklingen är. Barnen är beroende av människorna omkring sig och inflytande som kommer ifrån dem och samfundet. De kan antingen stärka eller försvaga barnet beroende av hurudan utvecklingen är. Relationerna kan i värsta fall även utlösa de negativa sidorna av barns andlighet genom att de försvagar barnet. Då kan barnen förknippa andligheten till negativa saker som t.ex. hemska monster. Genom relationer kan barnet lära sig om andlighet och få andlig fostran,

förstå sig på empati och kunna förlåta andra personer. Relationer hjälper även barnet att finna en mening med sitt liv som även är min tredje kategori inom barns andlighet.

Att känna betydelse och hitta en mening med livet är en stor del av barns andlighet. Många forskare anser detta vara det barnet strävar efter, vilket kräver djupt andligt tänkande. För att barnet skall kunna finna meningen med livet måste barnet fundera kring sina värderingar, existentiella frågor och kring vad som är betydelsefullt eller vem som är det.

Den fjärde kategorin innehåller också mycket tankar eftersom den är förundran och mystik. Barns andlighet är fylld av mystik i form av lek, natur, Gud, mäktiga varelser och allt möjligt annat inom barnens fantasi. Barnet funderar kring ”naturens hemligheter” och vem denna Gud riktigt kan vara. De frågar mycket och ifrågsätter fakta de får av föräldrar och daghemspersonal och är nyfikna om olika saker och ting.

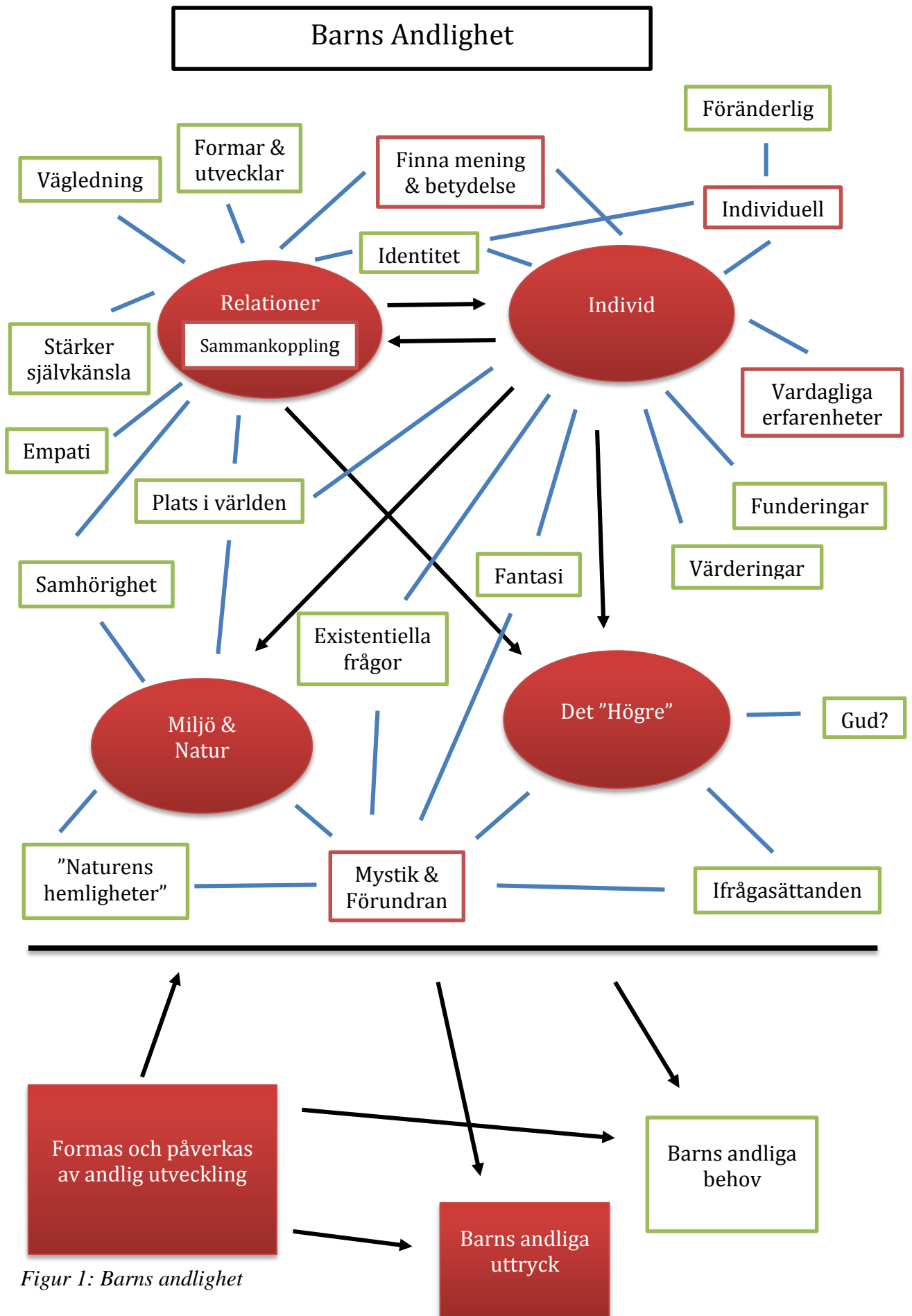
Den femte kategorin inom barns andlighet anser jag vara vardagliga erfarenheter. Barnen lär sig, mognas och utvecklas ifrån alla vardagliga erfarenheter, vilka skapar barnens livsberättelse. Barn under skolålder lever oftast i nuet och prioriterar sådant som är närmast i deras liv, därför är de vardagliga erfarenheterna och relationerna viktiga aspekter i barnens andliga liv.

Barns andlighet växer upp i och med barns andliga utveckling. Därför anser jag även den andliga utvecklingen vara en kategori inom barns andlighet då det är en väldigt viktig del av den eftersom det är den som formar andligheten till hurudan den blir. Det betyder att andligheten inte kommer att vara den samma i olika utvecklingsstadium eftersom andligheten ändras och mognas enligt utvecklingsstadium. Många forskare har kommit fram till att den andliga utvecklingen följer den normala utvecklingen och är kopplat till kognitiv-, socioemotionell- och moraliskutveckling. Trots detta anses barn vara andliga i alla åldrar och utvecklingsstadium men på olika sätt. Hur andligheten formas och utvecklas är beroende av hurudan anknytning barnet haft, trygg eller otrygg. Många forskare är även eniga om att relationer är den viktigaste aspekten som stöder barnens andliga utveckling och är det som vägleder den. Det finns teorier om att barns andliga utveckling kan vara antingen transformell eller vägledande. Båda typerna är beroende av relationer men om andlighetsutvecklingen är transformell eller vägledande påverkar hurudana dessa relationer

är. Barns andliga utvecklingsstadium påverkar hur barnen uttrycker sin andlighet och vilka andliga behov de har.

Genom hur barn uttrycker sin andlighet kan andligheten synas i barnen. Därför anser jag att de andliga uttrycken är den sista kategorin inom barns andlighet. Genom att förstå Fowlers trohetsutvecklingsteori kan man förstå hur barnen uttrycker andlighet i olika utvecklingsstadium. Beroende av familj, relationer, traditioner och religiöshet uttrycker barn sin andlighet på olika sätt. Barns andliga behov kan vara mycket olika men de grundläggande behoven är oftast samma. Det är viktigt för vårdare att kunna kartlägga och sedan bemöta barns andliga behov för att undvika andlig nöd och stöda barns andliga välmående.

Alla dessa kategorier som jag skapat på basen av den teori jag hittat är mycket nära kopplade och många av dem påverkar varandra på olika sätt. Detta är komplicerat men jag har försökt göra dessa kopplingar lättare att se genom att göra en figur på barns andlighet. Denna figur visar resultatet till vad barns andlighet är. Nedan finns figuren och därefter beskrivningen av den.

Figur 1: Barns andlighet

I figuren finns svarta pilar som visar påverkan dvs. från det som pilen pekar från påverkar det som pilen pekar på. Sedan finns det mindre blåa streck som visar vad som hör ihop. De röda ”lådorna” i figuren visar en huvudkategori medan de gröna visar något inom en kategori värt att nämnas eftersom det trots allt utgör en stor del av barns andlighet. Denna figur har gjorts på basen av de fyra dimensionerna inom barns andlighet. Dessa dimensioner syns som runda röda ”bollar” i figuren. Det långa svarta strecket som går igenom figuren delar den så att man skall se att de svarta pilarna som pekar mot det omfattar hela figuren och inte endast en ”låda” eller ”boll”.

Barns andlighet består av fyra dimensioner, de röda ”bollarna” i figuren. Den första ”bollen” är relationer, vilka även visar individens sammankopplingar till olika saker. Relationer påverkar den andra ”bollen”, individen, medan individen på samma gång påverkar relationerna och vilka sammankopplingar som görs av individen. Relationerna formar och utvecklar barns andlighet, vägleder den, stärker den andliga självkänslan, får barnen att känna empati och samhörighet och hjälper dem att hitta sin plats i världen. Relationerna hjälper även till att forma den individuella identiteten även om identiteten även formas enligt individens egna uppfattningar och värderingar. Att finna mening och betydelse i livet är en stor del av barnens andlighet vilket gör detta till en kategori inom barns andlighet. Det kan barnet uppnå med hjälp av relationerna men är på samma gång en stor individuell uppgift. På individnivå är andligheten mycket personlig och individuell, vilket utgör en annan kategori inom barns andlighet. Andligheten förändras hela tiden i samband med utveckling och mognad. Barns andlighet består av individens vardagliga erfarenheter, vilket även är en kategori inom barns andlighet. Individen har även sina egna funderingar och värderingar inom andlighet. Individens andlighet påverkar även hurudan andligheten är i samband med den tredje ”bollen”, på miljö- och naturnivå, och påverkar även individens syn på andlighet som någonting ”högre”, den fjärde ”bollen”. På individnivå har barnen även en egen fantasi som hör till kategorin mystik och förundran inom barns andlighet. Mystik och förundran finns i både miljö och natur dimensionen och dimensionen om det ”högre” eftersom detta är för barn mycket mystiska andliga saker och är mycket förundrade över dem. Därför hör dit även barnens uppfattningar om ”naturens hemligheter”, som hör till dimensionen om miljön och naturen. Till mystik och förundran hör även funderingarna kring individens personliga existentiella frågor som även är en del av individdimensionen. Ifrågasättanden är en del av dimensionen om det ”högre” som även hör till mystik och förundran eftersom barn undrar över det ”högre”, vilket kan leda till att de ifrågasätter det. Till det ”högre” hör ännu barns

bild om Gud eller någonting annat ”högre” det tror på. Även relationerna påverkar barns uppfattning om det ”högre” eftersom det är relationerna som introducerar barnen till konceptet och berättar historier om olika sorters tro. Till dimensionen om miljö och natur hör ännu barnens känsla om samhörighet och även av denna dimension får de en känsla om deras plats i världen som de även får av relationer och den personliga individen.

Allt detta som beskrivits formas och påverkas av den andliga utvecklingen, vilket även utgör en kategori inom barns andlighet. Den andliga utvecklingen påverkar även hur barnen uttrycker sin andlighet, vilket är den sista kategorin inom barns andlighet, och påverkar vilka andliga behov barnen har. Allt inom barns andlighet påverkar även barns andliga uttryck och behoven eftersom de är beroende av hurudan andligheten är.

För att svara på mina andra frågeställningar har jag skapat olika tabeller som illustrerar svaren till dem. Nedan följer en tabell på resultatet av frågeställningen: Hurudan är barnens andliga utveckling, som jag har skapat på basen av Kangasmaas, Petäjäs och Vuorelmas (2008) teorier om den religiösa och andliga utvecklingen i olika åldersfaser.

Tabell 2. Teori om religiös och andlig utveckling i olika åldrar enligt skribenten

	Religiös och andlig utveckling
Under treåringar	<ul style="list-style-type: none"> - grunden för senare utveckling formas - andliga och religiösa saker och händelser namnges, upprepas och upplevs - erfarenheter fås från hem och daghem som färgar den senare synen på andlighet
Treåringar →	<ul style="list-style-type: none"> - är fyllda av utveckling och viljan att utforska men tänker mycket konkret - kan förstå symbolik och göra egna tolkningar på basen av upplevelser exempelvis av Gud och att be är en sorts interaktion - lyssnar till andliga berättelser intensivt och med förundran - lever in i och är närvarande i varje stund av livet och lever i nuet - upplever andlighet genom stora frågor och funderingar om livet - blomstras genom att låta barnet själv tänka och fundera
Fyra-femåringar	<ul style="list-style-type: none"> - lever sig ännu mer in i saker och fantasin stärks

	<ul style="list-style-type: none"> - gränsen mellan fantasi och realitet är ännu ostadig - berättar egna historier, sagor, sånger och dikter med iver - är nyfiken och har stor vilja till att få mer information om saker och vill förstå sin omgivning varför vuxna får en massa frågor av barnen - barnens frågor är ofta påverkade av deras bekymmer och rädslor och baseras av uppfattningen av grundsäkerheten - mentala utvecklingen är beroende av de svar barnen får till deras frågor - tar efter upplevelser i leken och processerar på detta vis sin vardag - berättelser, bibliska historier och sånger är mycket viktiga för barnen eftersom språk- och ordutvecklingen är mycket stark i denna ålder - bibliska berättelser ger barnen en mänsklig uppfattning och bild av Gud
Sex-sjuåringar	<ul style="list-style-type: none"> - är mer självständig och klarar sig utan den vuxnas hjälp i många aspekter - är modigare i nya situationer och kan kontrollera sitt eget beteende - kan njuta av att få nya erfarenheter - erfarenheter syns i lekar som byggs upp som en helhet - vill få klarhet i olika frågor och fenomen - funderar kring varför saker händer, frågar mycket om saker och söker efter saknande bitar för att bygga upp helheter i deras funderingar - funderar även kring svåra saker i livet som t.ex. döden - tror oftast att det finns en mening med allt och tror sig få en förklaring och svar på allting

Flera forskare håller med om att barns andlighet uttrycks på olika sätt beroende på deras utvecklingsstadium. Dessa forskare är t.ex. Elkins & Cavendish, (2004, s. 182), Smith och McSherry (2004, s. 311, 2007, s. 19), Broberg m.fl. (2008, s. 336-337) och Mueller (2010, s. 198-199). Nedan har jag gjort en tabell, utgående från dessa forskares teorier, som visar

de mest centrala sätten barn under skolålder uttrycker sin andlighet, vilket också svarar på frågeställningen: Hur uttrycks andligheten?

Tabell 3. Centrala uttryck av barns andlighet enligt skribenten

	Uttrycker
Spädbarn	känslor som; - rädsla - hopp m.m. beroende på om de får sina behov mötta - tillit till och från vårdnadshavare
Barn i lekåldern	- förundrande frågor på grund av intresse av magi och mystik - allvarlighet och har lätt för att tro på någonting - initiativ och skam beroende på deras beteenden - anonymitet och utforskning av saker för sig själva - beskrivningar och teckningar av Gud som en person - förmåga att förstå andra människors beteenden - symbolisering, ex. åska betyder att Gud är arg

Nedan finns en tabell som jag har skapat på basen av den teori jag samlat ihop som visar resultatet för frågeställningen: Vilka är barnens andliga behov?

Tabell 4. De viktigaste andliga behoven hos barn enligt skribenten

Barns andliga behov	
I spädbarnsålder	- villkorslös kärlek - tillförlitlighet - kontinuerlig vård - kontakt genom omhållning, omfamning, sång, tal och lek
I lekålder	- trygghet - rutin - tröst genom bekanta saker t.ex. musik, leksaker, kuddar - berättelser
Allmänt	- stöd i hantering av; rädsla, ångest, smärta, ilska, skyldighet, bitterhet, fientlighet, ivrighet, lycka och lättnad - närhet

	- lärdomar inom andlighet
--	---------------------------

Sammanfattningsvis består barns andlighet av fyra dimensioner ur deras relationsmedvetande, andligheten på individnivå, andligheten genom olika relationer och sammankopplingar, andligheten till naturen och miljön och andligheten till någonting ”högre”, som kan kopplas till olika kategorier som jag skapat utifrån den teori jag samlat ihop. Kategorierna är:

- individuell och personlig
- sammankoppling och relationer
- mening och betydelse i livet
- mystik och förundran
- vardagliga erfarenheter
- formas genom utveckling
- syns genom uttrycken

Barns andlighet är individuell och personlig, med andra ord är den helt olik för olika barn beroende av deras världssyn och betyder en djup inre sökning av den egna andliga identiteten. Deras andlighet är beroende av relationer och de är dessa relationer som bestämmer hur andligheten utvecklas. Andligheten består även av andra sammankopplingar som t.ex. samhörighet till ett samfund, naturen och världen. Barns andlighet är även strävan efter mening och betydelse i livet som oftast görs upp med hjälp av relationerna. Barns andliga liv är även fyllt av förundran och mystik i form av funderingar över stora saker och existentiella frågor. Barns andlighet är olika vardagliga erfarenheter som utgör barnens livsberättelse. Den andliga utvecklingen är det som formar barns andlighet till hurudan den är och kommer att bli och genom olika uttryck hos barn kan man se andligheten. För att barns andliga välmående skall upprätthållas är det viktigt att veta vilka andliga behov barnen har. Allt detta skapar mitt resultat till vad barns andlighet innebär för barn under skolådern.

9 Kritisk granskning och diskussion

Syftet med mitt examensarbete var att beskriva vad andlighet innebär för barn under skolåldern. Jag anser mig själv uppnått detta syfte genom att jag kommit fram till ett resultat till vad andlighet för barn under skolåldern är. Det mesta i mitt arbete anser jag ha en koppling till syftet även om det finns vissa saker jag skrivit om i teoridelen som eventuellt inte varit direkt relevant för syftet. Exempelvis har jag skrivit en del om andlig fostran och om negativa aspekter till barns andlighet. Dessa syns inte direkt i resultatet även om jag anser att det varit relevant att nämna dessa saker. Trots allt tycker jag att det mesta av teorin som jag bearbetat har någon sorts koppling till syftet eftersom allting beskriver någon del av barns andlighet.

Det resultat jag kommit fram till tycker jag känns rätt. Att komma fram till en slutsats om vad barns andlighet egentligen är, är inte någon lätt sak. Mitt resultat kan ifrågasättas eftersom jag inte är någon expert inom området och inte har fördjupat mig inom andliga frågor tidigare. Jag tror att jag trots det har hittat en definition på barns andlighet som kan vara korrekt eftersom den gjorts på basen av vetenskapliga forskare som kan ses som experter inom deras områden. Jag har även utgått från forskare inom olika yrkesgrupper, som t.ex. teologer och vårdvetenskapliga forskare vilket betyder att jag har fått en bredare syn av barns andlighet. Mitt resultat kan eventuellt anses som ganska flummigt men jag tror att definitionen av barns andlighet alltid kommer att vara flummigt till en viss del eftersom självaste andligheten av barn är flummig, vilket kan bero på att den är så individuell och föränderande. Jag anser trots allt att mer forskning av empirisk evidens borde göras för att få en helt korrekt definition av barns andlighet, om detta ens är möjligt.

Det innehållet, eller den teori, som jag skrivit för att komma fram till mitt resultat är ganska massig vilket gjorde analysen och genomgången av allt relativt jobbig. Därför kan det ifrågasättas om jag fått med allt som jag borde ha fått med i resultatet eller om jag har råkat undgå någonting. Jag har gått igenom min text så många gånger att jag verkligen hoppas att jag har fått med allt men det finns också en risk av att jag har blivit blind för min egen text. Jag är trots det relativt säker på att jag fått med det jag velat i resultatet. De olika dimensionerna av barns andlighet kan diskuteras eftersom dessa trots allt inte var de enda dimensionerna som föreslagits av forskare. T.ex. finns Mercers fyra dimensioner; barn som

mystiker, barn som aktivister, barn som visa och barn som Guds heliga dårar och även Moriartys tre dimensioner om barnens medvetande, identitet och deras vägkarta. Jag förklarade i min analys att jag har tolkat dessa som samma tankar men de är sedda ur andra synvinklar. Detta kan förstås ifrågasättas eftersom detta är min åsikt och efter att jag många gånger läst igenom dessa forskares dimensioner tyckte jag mig se ett samband mellan dessa dimensioner. De handlar egentligen om ungefär samma saker men författarna har ”döpt” sina kategorier olika eller gått mer djupt eller ytligt in i dessa dimensioner. Dock kan de finnas de som har en annan åsikt och tycker att t.ex. Moriartys dimensioner är de som man borde ha haft som utgångspunkt. För att få reda på de ”rätta” dimensionerna borde mer forskning göras. Vissa andra aspekter av mitt arbete kunde också diskuteras vidare. T.ex. finns det teorier om att även spädbarn är andliga och att alla människor föds med någon sorts andlighet inom sig. Elkins och Cavendish (2004, s. 182) har förklarat hur spädbarn kan uttrycka andlighet. Dessa är förstås endast teorier som gjorts på basen av observationer och tidigare kunskap. Därför kan det ifrågasättas om spädbarnen verkligen kan visa en specifik andlighet även om det låter logiskt. Själv tror jag att detta är möjligt och att alla verkligen kan födas med någon sorts andlig kraft i sig men beroende på individen kan den synas mer eller mindre. Jag anser dock att det mesta i min text är trovärdigt även om det finns vissa saker som kunde diskuteras.

För att presentera innehållet anser jag att jag valt tydliga och bra rubriker. Rubriken till själva arbetet, dvs. andlighet hos barn under skolåldern, är mycket rak på sak och läsaren förstår direkt vad examensarbetet handlar om. Dock är rubriken rätt lång men jag anser att det skall komma fram redan i rubriken att det handlar om barn under skolålder. Jag har även en rubrik i texten, rubrik 7.2 metoder för vårdare att för att kunna bemöta och kartlägga behoven, som känns en aning för lång men jag anser att allt som finns med i den behöver läsaren få veta redan i rubriken. De övriga rubrikerna är korta och konsista och berättar exakt det som presenteras i texten.

Mina frågeställningar lyder; vad är andlighet för barn, vilka är barnens andliga behov, hurudan är barnens andliga utveckling och hur uttrycks andligheten. Enligt mig var alla dessa frågeställningar relevanta eftersom alla delar utgör en del av barns andlighet. För att veta hurudan andligheten är måste vi även veta hurudan utvecklingen är och för att kunna känna igen andligheten måste vi veta hur barnen uttrycker den. För att kunna upprätthålla den andliga vården och barnens andliga välmående måste vi veta vilka andliga behov de har.

Därför anser jag att dessa varit mycket relevanta för mitt arbete. Jag anser att jag har besvarat alla mina frågeställningar i resultatet. Jag har funderat över om jag borde ha haft någon annan frågeställning eller om mina nuvarande frågeställningar borde varit annorlunda eller formulerats på ett annat sätt. Själv vet jag dock inte vad de kunde ha varit, men en orsak till det, kan vara att jag blivit så inställd på de frågeställningarna jag har nu att jag blivit blind för andra alternativ. Jag har även funderat över om jag hade för många frågeställningar och inte avgränsat mitt arbete tillräckligt. Jag anser alla frågeställningar som viktiga för att kunna processera och arbeta vidare detta ämnet inom projektet andlighet. Därför tror jag inte att frågeställningarna var för många. Dock har fyra olika frågeställningar varit mycket arbete för mig och då jag dessutom arbetat ensam har det blivit tungt. Från den synvinkeln kunde jag kanske haft åtminstone en frågeställning färre. Jag anser ändå att jag lyckats arbeta mycket bra med dessa frågeställningar själv, även om jag arbetat mycket.

Metoden jag använde i detta arbete var en systematisk litteraturstudie. Analysen gjorde jag genom en begreppsanalys. Jag valde att göra en systematisk litteraturstudie eftersom jag hade Forsbergs och Wengströms bok om hur man skall göra systematiska litteraturstudier och kunde lätt följa anvisningarna från den. Enligt mig var det ett bra val att göra en systematisk litteraturstudie. Det har fungerat bra och det har underlättat mitt arbete då jag haft min litteratur systematiskt upplagd för att kunna jämföra litteraturen med varandra. Tabeller har hjälpt mig mycket under processens gång. Det kan hända att det skulle finnas någon bättre metod för detta arbete men det vet jag inte. Därför kan den trots allt ifrågasättas. När jag gjorde min begreppsanalys märkte jag att jag jämförde olika begrepp, som t.ex. andlighet, barns andlighet, religion, relationsmedvetenhet osv., men att jag mest ändå använde analysmetoden för att jämföra olika definitioner och åsikter. Därför kan det ifrågasättas om det faktiskt var en begreppsanalys jag gjorde. Jag anser trots det ha lyckats analysera och hitta ett resultat på ett bra sätt. Jag hade dock väldigt svårt att komma igång med min analys eftersom jag aldrig gjort någonting liknande tidigare, men anser själv att efter mycket studerande av min text och mycket funderande kring olika aspekter i texten ha hittat de mest relevanta sakerna i den.

Min sökprocess fungerade bra i och med den systematiska sökningen av artiklar och litteratur. Jag använde många olika sökord då jag sökte efter vetenskapliga artiklar. Jag kunde eventuellt ha använt flera olika kombinationer och ännu fler sökord. Jag har varje gång i min sökning använt orden ”spirituality” and ”children” vilka jag kunde ha varierat

mer. Jag kunde eventuellt använt ord som; ”existential”, ”child”, ”spiritual” osv. Jag sökte även endast efter olika böcker i Yrkeshögskolan Novias bibliotek. Jag kunde eventuellt ha sökt även i andra bibliotek som t.ex. stadsbiblioteket eller i bibliotek i andra skolor. Jag anser att jag hittat mycket bra artiklar inom området. Det fanns väldigt få artiklar som behandlade exakt det jag var ute efter och inte många av empirisk evidens men jag tycker jag lyckats hitta sådana som hjälp mig mycket bra igenom processen. Däremot hittade jag inte så väldigt många bra böcker inom ämnet men är mycket nöjd med dem som jag lyckades få tag i.

Detta arbete är som sagt en del av projektet, Andlighet, spiritualitet och livsfrågor- you name it! Alla arbeten inom projektet har kommit fram till ett resultat, och dessa resultaten har lagts ihop till en helhet som utgör svaret för projektets frågeställning, vad är andlighet idag? I mitt arbete syns kopplingen till projektet i inledningen och i kritiska granskningen men annars syns kopplingen inte direkt. Om man läser mitt arbete genom projektets perspektiv, märks att mitt långsiktiga syfte trots allt är att få reda på innebörden av barns andlighet för att kunna föra projektet vidare till nästa fas.

Tillsammans har alla i projektet bidragit till att skapa en modell eller figur om vad som menas med andlighet. Först delades hela gruppen upp enligt yrkesinriktning till tre mindre grupper. I de mindre grupperna skulle ett gemensamt resultat för vad andlighet är idag sammanfogas. Till slut hade vi tre olika resultat som gjorts av blivande sjukskötare, blivande socionomer och blivande diakoner. Vi som blivande sjukskötaren skapade en figur på basen av hur vi tolkar andlighet. I denna figur finns den individuella andligheten som huvudpunkt på grund av att vi anser att andligheten alltid är individuell och formas och ser ut på ett specifikt sätt beroende på personen. Vi anser även att spiritualitet och andlighet är någonting mycket lika och som påverkas av varandra. Inom sjukskötargruppen spekulerade vi om att spiritualiteten kunde vara sättet man utövar och uttrycker andlighet men detta var förstas endast våra funderingar. Den individuella andligheten kan även kopplas till religion, mystik och upplevelser. Vi anser att religion är den yttre andligheten eftersom det är den man kan se utåt och alltid kopplas till andra personer och samhörighet. Religionen är också vägledande med hjälp av regler och normer medan den på samma gång kan begränsa ens eget liv. Spiritualiteten, de andliga upplevelserna och mystiken är sedan någonting personligt och eget, vilket betyder att dessa är den inre andligheten. De andliga upplevelserna kan också kopplas till estetik eftersom en människa ofta känner något andligt då hon t.ex. upplever någonting extremt fint. Religionen, mystiken och upplevelserna finns alla på samma nivå då

vi anser dem alla som lika viktiga. Mellan mystiken och upplevelserna finns det andliga sökande eftersom mystiken och upplevelserna påverkar de existentiella frågorna och sökande efter svar. I figuren finns exempel på existentiella frågor som vi i sjukskötargruppen stött på genom arbetets gång. Hela denna individuella andlighet blir påverkad och påverkas av de egna värderingarna, livssynen och världsbilden. Vi anser att den personliga livssynen är hur man ser på sitt eget liv och hur man vill leva medan världsbilden är önskningsar om hur världen skall fungera och hur den skall se ut i ens egna ögon. Pilarna på högra sidan av figuren illustrerar det faktum att allting i den individuella andligheten påverkar och påverkas av varandra. I bottnet på figuren har vi listat upp sjukskötarens uppgifter då det gäller att vårda patienter på samma gång som man skall komma ihåg den andliga aspekten av vården. Denna figur finns som bilaga 1.

Efter att de egna resultaten inom yrkesinriktning skapats lade vi ihop dessa tre resultat till ett, vilket skapade en figur. Denna figur föreställer två träd med en hängmatta mellan dem och en sol. Det ena trädet föreställer människans egna individuella andlighet och det andra trädet föreställer andligheten man kommer i kontakt med genom ”de andra”, dvs. exempelvis relationer eller de professionella som kan tillfredsställa andligheten och dess individuella behov. Dessa två träd kopplas med hjälp av hängmattan, vilken illustrerar kommunikationen mellan det andliga jaget och de andra. De ord som finns på trädet ”den andra” illustrerar t.ex. det den professionella måste veta och kunna för att stöda andligheten och för att kommunikationen skall fungera. Däremot illustrerar orden inom trädet ”jag” vad som hör till den egna individuella andligheten. Detta träd baserar sig på individens reflektioner, sökande och längtan medan det andra trädet baserar sig på professionerna sjukskötare, diakoner och ungdomsarbetsledare. Solen föreställer den ”högre makten”, som kan ses som Gud eller någonting annat beroende på personen, som kan beroende av olika livskriser eller liknande vara täckt av moln. Jag anser att figuren är tydlig och klar och det är lätt att se vad som menas med den. Figuren finns som bilaga 2.

Det vi i projektgruppen kommit fram till är enligt mig en bra definition på ordet andlighet och eftersom den gjorts på basen av många arbeten som undersökt andlighet är den även relativt trovärdig. Andlighet kan trots detta alltid diskuteras och ha olika definition beroende av vem man frågar. Det var en utmaning att få figuren till stånd eftersom alla hade mycket olika åsikter men till slut var alla överens om den slutgiltiga figuren. Figuren är trots allt en aning olik från det resultatet jag själv kommit fram till men det kan bero på att jag undersökt

barn och inte vuxna som många andra i projektet gjort. Jag ser ändå samband och många likheter mellan projektets figur och min egen definition. Jag har använt många likadana ord som figuren innehåller och vissa saker kan eventuellt handla om samma saker men syns inte lika tydligt i projektets figur som i mitt resultat eftersom jag gått djupare in på dessa i min definition. Exempelvis har jag beskrivit att andligheten är uppbyggd av fyra olika dimensioner. I projektets figur ser man klart och tydligt åtminstone tre av de dimensioner jag hittat. Solen kan föreställa dimensionen om det ”högre”, det ena trädet kan föreställa dimensionen om andlighet på individnivå och det andra trädet dimensionen om relationer. Dimensionen om miljön och naturen finns eventuellt i figuren men syns inte lika tydligt. Man kan tolka upplevelser och närvaro inom den individuella andligheten i figuren som upplevelser i naturen. Orsaken till varför denna dimension inte syns lika tydligt kan eventuellt vara det att dimensionen inte är lika viktig eller tydlig hos vuxna än hos barn eftersom barn är mer nyfikna och förundrade över naturen och tycker oftare än vuxna att naturen är någonting stort och mystiskt. Detta är förstås endast någonting jag själv funderat på som kanske kunde undersökas närmare.

Sjukskötarens definition är även ganska samma som den jag själv anser mig hittat. Den är förstås även gjord mer från de vuxnas perspektiv och har samma aspekter i figuren men vissa syns inte lika tydligt. Även i denna figur syns inte dimensionerna lika tydligt men enligt mig finns de där som den individuella inre andligheten, den yttre andligheten, mystik och upplevelser. Dessa kan jämföras med de dimensioner jag hittat. Jag anser att ingen av dessa definitioner är fel men andligheten kan tolkas på olika sätt och ses ur olika synvinklar. Denna definition är mer ur ett vårdarperspektiv eftersom vi som skapat den trots allt är blivande sjukskötare.

De etiska frågeställningarna inom mitt arbete är relativt få eftersom jag inte gjort någon enkätundersökning eller varit i kontakt med människor på något sätt och inte heller behövt något forskningslov eftersom jag gjort en litteraturstudie. Förstås skall man alltid vara försiktig då man skriver om barn och se till att man inte varit oetisk med tanke på barnens välmående. Eftersom jag gjort en systematisk litteraturstudie är det viktigt att artiklar och forskningar jag använt mig av är etiskt granskade och fått tillstånd från en etisk kommitté (Forsberg & Wengström 2003, s. 73). Eftersom artiklarna varit vetenskapliga antar jag att de måste vara det. Dock kan det vara en etisk fråga om jag borde kontrollerat detta på något sätt, men tyvärr vet jag inte hur jag skulle ha kunnat gjort det. Andra viktiga etiska aspekter

att ta upp i en systematisk litteraturstudie är att alla artiklar som använts i studien är redovisade och skall arkiveras i tio år och att alla resultat presenteras även om de inte skulle stöda hypotesen (Forsberg & Wengström 2003 s. 74). Jag anser mig ha presenterat resultatet från alla synvinklar och inte lämnat bort något även om jag haft ett eget synsätt till ämnet. Till de etiska aspekterna i mitt arbete hör även mitt ämnesval. Jag valde detta ämne för att jag anser det vara intressant och jag ville gärna göra ett arbete i relation till barn. Det är även viktigt att göra en klarhet i vad som är etiskt rätt i situationer av barns andliga vård. Det etiskt rätta mot barnen inom detta ämne är att få en helhetsvård, dvs. en vård som inkluderar alla aspekter av barnet, även de andliga. Barnen är en sårbar grupp och kan inte alltid tala för sig själv därför är det viktigt för vårdare att vara observanta och förstå sig på barnens alla problem och behov, inkluderande de andliga behoven. Med tanke på detta är det viktigt för vårdare att tänka på vad som är det etiska rätta i vården för ett barn.

Genom hållbar utveckling vill man nå ett liv av högre kvalitet för alla människor, det är alltså ett multidimensionellt begrepp. Till hållbar utveckling hör tre kategorier som skall diskuteras och utvecklas på ett hållbart sätt hela tiden; den ekonomiska utvecklingen, den sociokulturella utvecklingen och utveckling av miljösäkerhet. Dessa tre kategorier måste vara i balans för att kunna nå en hållbar utveckling. (Wiman & Partonen 2000, s. 17).

På Yrkeshögskolan Novias intranätsidor förklaras hållbar utveckling som att utveckla samhället utan att äventyra kommande generationer och tillgodose dagens behov. Man skall genom hållbar utveckling skapa ett samhälle som kan använda sig av sina resurser och strävar till en god miljö och hälsa för människor. (Yrkeshögskolan Novia 2011) Inom mitt arbete syns hållbar utveckling genom en början av att försöka nå en utveckling av vårdarbetet på ett hållbart sätt. Denna hållbara utveckling kan ses i kategorin sociokulturell utveckling inom socialutveckling. Genom arbetet skulle man kunna nå en bättre kvalitet av vården som inkluderar en aspekt av människan som vårdare inte alltid tänker på. För att vården kan vara hållbar behöver vårdare se människan genom ett holistiskt synsätt, dvs se människan som en helhet. Den andliga aspekten av människan är någonting vårdare eventuellt inte har vetat hur de skall hantera. Därför bidrar detta arbete till hållbar utveckling då det kan ge en hjälp för vårdare till att inkludera andlighet som en aspekt av människan, vilket hjälper dem på vägen att kunna se helheten av människan. Jag kan även tänka mig med detta arbete bidra till en hållbar utveckling av projektet, genom att jag kommit till en slutsats och delat den med projektet så vi tillsammans fått ett slutgiltigt svar på projektets frågeställning.

Noggrannhet är nyckeln för att arbetet skall bli så tillförlitligt som möjligt. En pilotering eller att låta någon annan granska arbetet och dess resultat, ökar på arbetets tillförlitlighet. Att man funderar över olika tolkningsmöjligheter i samband med resultatet är viktigt för att resultatet skall bli så tillförlitligt som möjligt. Man måste undvika att resultat blir ”färgat” av egna åsikter och påverkan. (Lundman & Hällgren Graneheim 2008, s. 170). Det är viktigt att vara objektiv då man skriver ett arbete för att tillförlitligheten skall öka. Man måste även alltid skriva sanningen och inte ändra på det som källan skrivit så att hela innebörden blir en annan. Tidsbrist och stress kan också påverka och att låta någon annan läsa igenom arbetet och genom att ha en bra kritisk granskning kan man uppnå en god tillförlitlighet inom arbetet (Tuomi & Sarajärvi 2002, s. 132, 139).

Jag har i hela skrivprocessen försökt vara så neutral som möjligt men trots det kan mitt resultat vara påverkat av mina egna åsikter eftersom jag skrivit texten från hur jag tolkat olika källor. Ett annat problem i mitt arbete är att jag använt mig av väldigt många sekundärkällor. Många författare påstår i sina texter att det är forskat av någon annan vilket jag kollat upp i vissa fall men inte alltid men användningen av sekundärkällor kan påverka tillförlitligheten om man inte är noggrann. Jag har förstås försökt vara så noggrann som möjligt men medger att jag litat på författarnas noggrannhet i artiklar och böcker och därför inte kollat upp alla primärkällor. Tillförlitligheten i de forskningar jag har använt mig av är också av stor betydelse i mitt arbete. Om tillförlitligheten i dessa arbeten varit fattig och jag inte märkt det, påverkar det mitt resultat. Jag är dock relativt säker på att alla forskningar varit rätt tillförlitliga. En annan sak som kan ha påverkat tillförlitligheten är det att jag haft svårt att urskilja mina empiriska forskningar från teoretiska forskningar. Detta betyder att jag ibland antagit vad som faktiskt är forskat och vad som varit teori då många teoretiska sekundärkällor hänvisat till någon forskning. Jag anser mig ändå relativt bra nämnt i texten vad som faktiskt forskats, annars har jag förstått det som en teori. Hela arbetet är dock mycket teoretiskt eftersom det är svårt att forska inom området och därmed finns inte många empiriska forskningar. Tillförlitligheten i mitt arbete kan även ha påverkats av det faktum att vissa artiklar jag använt som källor bearbetat barns andlighet, men hos barn som varit äldre än den åldersgrupp jag undersökt om. De äldsta barnen som varit med i forskningar har varit ca. 10 år och min åldersgräns gick vid 6-7 år. Dock kan man från den teori jag skrivit om konstatera att även småbarn kan vara andliga på samma sätt som de äldre även om de inte varit möjligt att bevisa eftersom barnen inte varit tillräckligt utvecklade kognitivt för att kunna delta i dessa forskningar. Det kan dock vara

en diskussionsfråga om de faktiskt är andliga på samma sätt, vilket gör mitt arbete mindre tillförlitligt. Största delen av mitt arbete har gjorts på basen av engelskspråkigt material. Detta betyder att jag har gjort många olika översättningar för mitt arbete, vilket även påverkar tillförlitligheten. Exempelvis kan jag av misstag ha översatt ett ord fel utan att jag själv förstått det eller översatt ett begrepp utan att veta den exakta översättningen, vilket kan påverka betydelsen av definitionen.

För att öka på arbetets tillförlitlighet kan man som sagt göra en pilotering för arbetet, dvs. låta någon yrkeskunnig säga sin åsikt om arbetet och dess resultat. Det betyder att man utvärderar resultatet på detta sätt och kan få veta om den yrkeskunniga håller med eller har helt andra tankar om vad resultatet borde vara. Om den yrkeskunniga har samma tankar som man själv haft betyder det att arbetet är mer tillförlitligt. Jag ville diskutera mitt ämne med någon som ser barn i sitt arbete varje dag och som har mycket erfarenhet av det, därför valde jag att diskutera med en hälsovårdare på en barnrådgivning. I vår diskussion kom det fram att hon i stort sätt har samma åsikter som de jag kommit fram till i mitt resultat. Hon håller med om att mitt resultat verkar trovärdigt och tycker det låter som ett mycket intressant ämne som borde tas upp oftare. Inom barnrådgivningen har hon inte stött på många fall som skulle kräva andligt stöd och om sådana fall skett, har det varit föräldrarna som behövt det andliga stödet. Hon håller dock med om mitt resultat om barns andliga uttryck och anser sig även ha sett vissa av dem, speciellt hos barn i lekåldern. Hon förklarade t.ex. att sättet hur barn ritar solen kan vara ett tecken på att de ser solen som någonting ”högre”. De flesta barn ritar solen som en stor sak högst upp på pappret. Andlighet i form av existentiella frågor är en annan sak hon märkt och som är ganska tydligt. Oftast är barnen runt fyra-års ålder då de börjar fråga frågor om t.ex. döden och vad som händer då man dött. Enligt henne syns andligheten tyvärr bäst i negativ form som t.ex. rädslan för monster och spöken. Att förstå vad som är andlighet hos barn i spädbarnsålder anser hon är svårare eftersom enligt mina resultat uttrycker spädbarnen andlighet i form av vardagliga känslor som oberoende av andlighet syns. Det kan vara en diskussionsfråga om andligheten faktiskt är kopplad till dessa känslor men hälsovårdaren berättade att en min, t.ex. ett leende, som man kan se hos barnet endast för en sekund kan berätta mycket och eventuellt även visa ett tecken av andlighet. Hon spekulerade dock om detta faktiskt är frågan om andlighet hos spädbarnet eller om detta leende för fram hennes egen andlighet, och på grund av detta skulle hon se någonting andligt i barnet. Hon medgav att de tyvärr inte tänker på denna aspekt så väldigt mycket i samband med

rådgivningsmöten, varför ämnet är ganska främmande i detta sammanhang. Hon anser att en orsak till detta kan vara att ämnet är väldigt tabubelakt och främmande för alla människor och det därför anses som ett ämne man inte pratar om. Hon förklarade att de inom rådgivningen endast tar upp saken om klienterna själva ber om det. Trots detta har hon ganska långt samma känslor och erfarenheter om andlighet som jag kommit fram till och vad projektgruppen kommit fram till. För att få en ännu klarare bild om detta faktiskt stämmer borde man diskutera ämnet med flera människor och även människor med andra yrkesgrupper. Denna diskussion har gett mig mer tillförlitlighet till mitt arbete.

På basen av hela mitt arbete tycker jag att man skulle kunna försätta arbetet genom att fokusera sig mer på den andliga vården och förebyggande av andlig nöd. Med hjälp av mitt arbete får vi veta vad andlighet betyder för ett barn, vilket betyder att nästa steg skulle vara att använda denna information för att göra helhetsvården för barn bättre och få med alla aspekter av barnet i vården, även andlighet. Man skulle eventuellt kunna göra en undersökning om hur mycket dagens vårdare faktiskt vet om detta och hur de får med den andliga vården i det vardagliga arbetet. Man skulle också kunna prova de olika sätten för vårdare att kartlägga ett visst barns andlighet för att se om de har någon nytta och beroende av resultaten introducera dessa ”metoder” till den vardagliga vården. Överlag borde man få nuvarande vårdare att förstå vikten av andligt stöd i vården och hjälpa dem att bättre kunna bemöta patienter med andliga behov. För att vårdare skall kunna göra detta behöver de enligt Elkins och Cavendish (2004, s. 183) först förstå sig på sin egen andlighet. Därför borde man uppmuntra vårdare att känna sig mer öppna för ämnet och kunna diskutera sin egen andlighet och våga genomföra det inre andliga sökandet.

Källförteckning

Axelsson, Å. (2008). Litteraturstudie. Ingår i: Granskär M. & Höglund-Nielsen B. (red.) *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård*. Lund: Studentlitteratur.

Bellous, J. (2006). Five classroom activities for sustaining a spiritual environment. *International Journal of Children's Spirituality*, 11, (1), 99-111.

Bellous, J. & Csinos, D. (2009). Spiritual styles: creating an environment to nurture spiritual wholeness. *International Journal of Children's Spirituality*, 14, (3), 213-224.

Bhagwan, R. (2009). Creating sacred experiences for children as pathways to healing, growth and transformation. *International Journal of Children's Spirituality*, 14, (3), 225-234.

Binder, M. (2011). 'I saw the universe and I saw the world': exploring spiritual literacy with young children in a primary classroom. *International Journal of Children's Spirituality*, 16, (1), 19-35.

Broberg, A., Risholm Mothander, P., Granqvist, P. & Ivarsson, T. (2008). *Anknytning i Praktiken, Tillämpningar av anknytningsteorin*. Falkenberg: Bokförlaget Natur och Kultur

Eaude, T. (2009). Happiness, emotional well-being and mental health – what has children's spirituality to offer? *International Journal of Children's Spirituality*, 14, (3), 185-196.

Elkins, M. & Cavendish, R. (2004). Developing a Plan for Pediatric Spiritual Care. *Holistic Nursing Practice*, 18, (4), 179-184.

Flanagan, K., Loveall, R. & Carter J. (2012). The Spiritual Craft of Forgiveness: Its Need and Potential in Children's Peer Relations and Spiritual Development. *Journal of Psychology and Christianity*, 31, (1), 3-15.

Forsberg, C. & Wengström, Y. (2003). *Att göra systematiska litteraturstudier – Värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning*. Stockholm: Författarna och Bokförlaget Natur och Kultur

Harris, K. (2007). Re-conceptualizing spirituality in the light of educating young children. *International Journal of Children's Spirituality*, 12, (3), 263-275.

Holm, N. (2002). *Religionspsykologins grunder*. Religionsvetenskapliga skrifter nr 13, Fjärde reviderade upplagan, Åbo: Åbo Akademi

Kangasmaa, T. & Petäjä, H. & Vuorelma P. (2008). *Lapsenkaltainen, Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Lasten keskus Oy

Lindholm, H. (2012). *Avdelningen för vård och det sociala området, Projektbeskrivning för examensarbeten 2013*. Yrkeshögskolan Novia.

https://intra.novia.fi/images/stories/campus_abo/2012-2013/examensarbetsprojektbeskrivning_andlighet_spiritualitet_och_1.pdf (hämtat 25.2 2013)

Lundman, B. & Hällgen Graneheim, U. (2008). Kvalitativ innehållsanalys. Ingår i: Granskär M., Höglund-Nielsen B. (red.) *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård*. Studentlitteratur.

Mercer, J. (2006). Children as Mystics, Activists, Sages, and Holy Fools: Understanding the Spirituality of Children and Its Significance for Clinical work. *Pastoral Psychology*, 54, (5), 497- 515.

Moriarty, M. (2011). A conceptualization of children's spirituality arising out of recent research. *International Journal of Children's Spirituality*, 16, (3), 271-285.

Mueller, C. (2010). Spirituality in Children: Understanding And Developing Interventions. *Pediatric nursing*, 36, (4), 197-208.

Nordin, M. & Schölin, T. (2011.) *Religion, vård och omsorg, Mångkulturell vård i praktiken*. Falkenberg: Gleerups Utbildning AB

Opetusministeriö. (2006). *Ammattikorkeakoulusta terveydenhuoltoon. Koulutuksesta valimistuvien ammatillinen osaaminen, keskeiset opinnot ja vähimmäisopinnot*.

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:24

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/tr24.pdf?lang=fi>

(hämtat 25.2 2013)

Petäjä, H. (2008). Varhaiskasvatuksen uskontokasvatus. Teoksessa: Porkka J. (toim.) *Johdatus kristilliseen kasvatukseen*. Helsinki: Lasten keskus

Sifers, S. & Warren, J. & Jackson, Y. (2012). Measuring Spirituality in Children. *Journal of Psychology and Christianity*, 31, (3), 205-214.

Smith, J. & McSherry, W. (2004). Spirituality and child development: a concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 45, (3), 307-315.

Smith, J. & McSherry, W. (2007). How do children express their spiritual needs? *Pediatric nursing*, 19, (3), 17-20.

Stern, J. & James, S. (2006). Every person matters: enabling spirituality education for nurses. *Journal of Clinical Nursing*, 15, (7), 897-904.

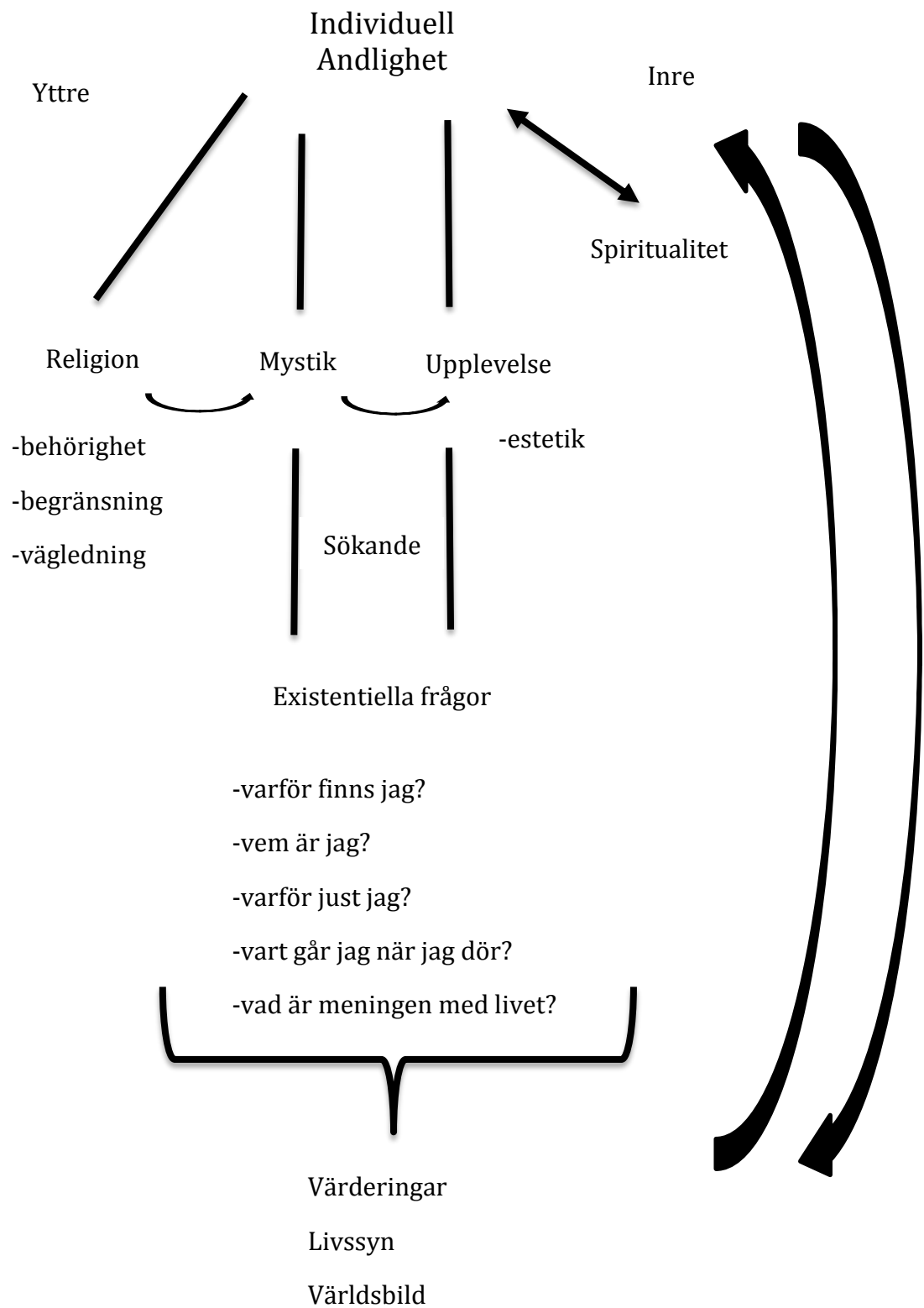
Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi

Wiman, R. & Partonen, T. (2000). *Putting People at the Center of Sustainable Development VOL 2 Proceedings of the Expert Meeting on the Social Dimension in Sustainable Development*. National Research and Development Centre for Welfare and Health, Finland (STAKES). Saarijärvi: Gummerus

Yrkeshögskolan Novia (2011). *Hållbar utveckling*.

https://intra.novia.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=478&Itemid=510&lang=swe (hämtat: 11.4.2013)

Bilaga 1

Sjukskötaren:

- Våga fråga, lyssna, inga antaganden
- Vårda med patienten
- Möjliggöra tillfälle att utöva andligheten
- Vara närvarande
- Vara öppen för andlighet

